

Política i consums.

La revolució del 1868 a Terrassa

per Josep M. Benaül Berenguer

Crisi econòmica i crisis demogràfiques

Terrassa i Sabadell eren les dues viles del Vallès Occidental on s'havia concentrat la moderna indústria llanera catalana després de la Guerra del Francès mentre s'esllanguien altres nuclis tradicionals. A Terrassa, on de fet no hi havia cap altre tipus d'indústria, la tèxtil llanera va tenir una gran expansió durant els anys cinquanta i els inicis de la dècada següent. Les dades de la matrícula industrial, tot i les seves deficiències, reflecteixen —com es pot veure en el quadre 1— aquesta expansió. El procés d'industrialització i el consegüent augment de la capacitat productiva de la indústria llanera terrassenca van com-

QUADRE 1. *Maquinària matriculada a la indústria llanera de Terrassa (1851-1870)*

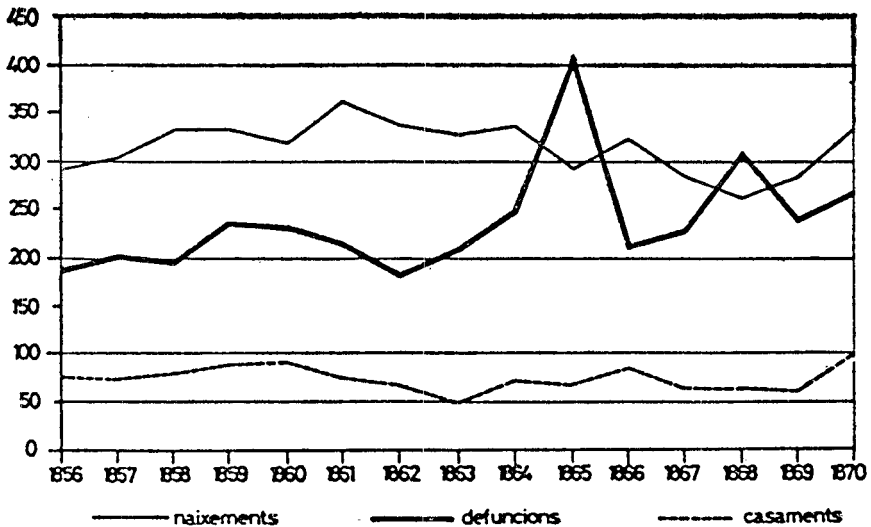
<i>any</i>	<i>fusos mecànics</i>	<i>telers manuals</i>	<i>telers mecànics</i>
1851	7.340	195	
1852	5.960	177	
1853	7.840	150	
1854	—	—	
1855	12.658	187	
1856	11.600	173	
1857	—	—	
1858	16.138	168	
1859	16.448	227	
1860	16.614	211	
1861	17.578	222	
1862	—	—	
1863	25.104	293	5
1864	24.544	350	5
1865	24.188	271	5
1866	19.744	216	9
1867	22.328	345	9
1868	22.298	391	9
1869	20.470	364	9
1870	24.820	339	9

Font: Arxiu de l'Ajuntament de Terrassa, *Matrícula industrial*.

portar un notable creixement de la població, sostingut en gran part per la immigració. Així, Terrassa va passar de 5.762 habitants el 1845 a 8.721 el 1857.¹

Tot i que la indústria llanera es va estalviar la crisi de la fam del cotó, provocada per la guerra de secessió nord-americana, també va veure com a partir del 1864 es truncava l'anterior fase expansiva. De fet, des de llavors i fins al 1870, els anys que van seguir foren d'estancament i de crisi. Amb independència dels efectes que va causar la reforma aranzelària del 1862, acollida molt negativament pels fabricants llaners,² el cert és que la depressió —aguditzada per la crisi financera del 1866 i per la crisi de subsistències del 1868— era un fenomen general a tota l'economia espanyola. Les dades de la matrícula industrial assenyalen la fi de l'expansió de la filatura a partir del 1864, mentre que pel que fa al tissatge ofereixen fluctuacions contradictòries, provocades en gran part pel fet que les xifres de l'època expansiva estan clarament desinflatades.³

GRÀFIC 1. Nupcialitat, natalitat i mortalitat a Terrassa (1856-1870)

Font: Estadística parroquial. *Relación numérica de matrimonios, bautizos y defunciones en la parroquia del Santo Espiritu de Terrassa durante el siglo XIX* (Terrassa, Imp. Ventayol, s.d.).

1. J. SUBIRATS, *La villa de Terrassa, el título de Ciudad y la Caja de Ahorros* (Terrassa 1977), ps. 21-23.

2. L'oposició dels fabricants terrassencs a la reforma aranzelària es pot veure en l'exposició que van adreçar a la reina a Arxiu Històric de Terrassa —d'ara en endavant AHT—, lligall *Documentos 1859-1872*. Una panoràmica de la crisi econòmica espanyola es troba a N. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *El trasfondo económico de la Revolución*, «Revista de Occidente», 67 (octubre de 1968), ps. 40-63.

3. Mentre que a Sabadell els telers manuals es multipliquen per 3,9 entre el 1850 i el 1864, a Terrassa només ho fan per 1,6. Això fa que a Terrassa es reflecteixi molt menys la clara correlació que hi ha entre mecanització de la filatura i expansió del tissatge manual. A més, el nombre més elevat de telers es registra a Terrassa en els anys de crisi a partir del 1864. Per a les dades de Sabadell, *vid.* Josep M. BENAUL BERENGUER, *Notes sobre la industrialització a Sabadell (1780-1898)*, «Arrahona», segona època, 12 (1981) ps. 55-78.

La crisi econòmica va frenar el creixement demogràfic. De fet, si ens atem a les xifres oficials de la població de Terrassa, el creixement entre el 1857 i el 1869 fou gairebé imperceptible: de 8.721 a 9.084 habitants. A partir del 1860 —vegeu el gràfic 1— la nupcialitat comença a davallar i el 1863 assoleix el punt més baix del període. L'alça del 1866, després de l'epidèmia de còlera del 1865, fou seguida per una nova contracció en els anys de crisi de 1867-69.

Allò que és indubtable és que si fins al 1864 el saldo entre naixements i defuncions havia estat positiu, a partir del 1864 la tendència s'inverteix. La distància entre natalitat i mortalitat s'escurça —disminució de naixements i increment de defuncions—, i el 1865 —còlera—⁴ i el 1868 —crisi de subsistències— el saldo és clarament negatiu.

Les dades reflecteixen també que les mesures empreses per les autoritats locals i provincials per tal de palliar els efectes de la crisi —emprèstits per ajudar els pobres, obres públiques, etc.— van tenir una eficàcia limitada.⁵ La classe obrera, que representava més de la meitat de la població total —4.692 obrers en actiu per un total de 9.215 habitants el 1874— fou la més perjudicada per les crisis demogràfiques. El 1865 l'ajuntament terrassenc escrivia al governador civil per demanar-li diners per als obrers en atur i argumentava que les necessitats dels treballadors havien augmentat «*por la considerable cantidad de huérfanos remanente del mayor número de defunciones en las clases proletarias*».⁶

Política local: ajuntament moderat i burgesia liberal (1856-1868)

La fi del Bienni Progressista va tenir importants repercussions a la vida política terrassenca. L'ajuntament que s'havia establert el juliol de 1854 era clarament representatiu de la burgesia liberal. Encapçalat per l'acablat propietari Miquel Vinyals, incloïa homes que havien de tenir un protagonisme destacat en els anys a venir, com Joaquim Vallhonrat, Llätzer Ullés i Maurici Puigdollers.⁷ Aquest ajuntament —i això no deixa lloc a dubtes sobre la seva composició burgesa— va secundar el cop d'estat contra Espartero el juliol de 1856, que va resoldre's amb el triomf de Leopoldo O'Donnell i els seus aliats moderats.

4. Quan va esclatar l'epidèmia l'Ajuntament va considerar que no era greu i es va oposar a les demandes dels metges. Aquests es comprometien a visitar tots els malalts si l'ajuntament els donava una subvenció de vint rals per malalt. Amb un pronòstic del tot equivocat, l'ajuntament els va respondre que «*para la asistencia de los pocos necesitados que se pueden presentar en el estado actual de la villa, su filantropía de que tantas pruebas da la clase [médica] en otras poblaciones suplirá las mayores atenciones que les causen sin perjuicio de ser atendidos como prometió la corporación en el caso improbable de que existiese una invasión a mayor escala*» (Arxiu de l'Ajuntament de Terrassa —d'ara en endavant AAT—, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 27-rx-1865).

5. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868* (6-xi-1865, 19-xi-1867 i 30-xi-1867).

6. AAT, *Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868* (6-xi-1865).

7. Miquel Vinyals i Galí (Terrassa 1796-1872), antic fabricant i propietari, procedia d'una de les famílies més importants d'industrials terrassencs. Havia estat alcalde durant el trienni esparterista i després del Bienni fou jutge de pau i diputat provincial. Amb Joaquim Vallhonrat —fuster—, Maurici Puigdollers —industrial tintorer— i Llätzer Ullés participava en una tertúlia liberal a casa de l'apotecari Tomàs Rovira (Baltasar RAGON, *Terrassencs del mil vuit-cents*, Terrassa 1933, ps. 217-218).

Uns quants mesos després, i com a conseqüència de la substitució del govern O'Donnell per un altre de presidit per Narváez, l'ajuntament de Terrassa va dimitir. La burgesia liberal terrassenca no acceptava el govern de Narváez, farcit de ministres reaccionaris, que amb els seus excessos restauracionistes pretenien anul·lar les reformes assolides en el bienni i afavorir una exagerada prepotència de la corona.⁸

La constitució d'un nou ajuntament presidit per Antoni Galí i Coma, el fabricant més important de Terrassa i home políticament indefinit entre liberals i moderats, va anar acompanyada de la irrupció dels moderats —titllats d'ultramuntans i neocatòlics— en la política municipal.⁹ Tot i que homes representatius de la burgesia liberal, com Josep Sagret (1859-63) i Ignasi Amat (1863-65), van ocupar l'alcaldia, l'ajuntament va estar des de llavors governat per una majoria moderada, que també va detenir l'alcaldia amb Josep Cadafalch (1857-59), Miquel Trullàs (1865-68) i Domènec Ventalló (1868).¹⁰

L'hegemonia moderada en els afers municipals va suposar sovint actuacions contradictòries amb els interessos de la burgesia liberal. En primer lloc, l'obstinació dels moderats d'instalar a Terrassa un col·legi de primer i segon ensenyament a càrrec dels pares escolapis, finançat amb els diners municipals. L'afer es va radicalitzar perquè coincidia amb les exigències que la llei Moyano del 1857 plantejava als municipis en matèria escolar. Però l'aspecte bàsic era que la burgesia liberal no estava disposada que l'ajuntament financés —entre altres coses amb recàrrecs extraordinaris sobre les contribucions territorial i industrial— una opció escolar que no compartia, essencialment perquè la consideraven de poca qualitat per als seus fills. Així, doncs, el conflicte escolar es va traslladar al terreny dels pressupostos municipals, on l'oposició burgesa —malgrat que els moderats se'n van sortir— fou molt dura.¹¹ L'existència de l'adversari moderat va contribuir a cohesionar la burgesia liberal i alhora li va permetre —tot i ser bàsicament conservadora i legalista— de cercar aliances o, si més no, el ressò favorable de les seves propostes en altres sectors de la població.

8. Sobre la caiguda d'O'Donnell i el significat del govern Narváez, *vid.* Nelson DURAN, *La Unión Liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada. 1854-1868* (Madrid 1979), ps. 77-82. La valoració del mateix O'Donnell, a Carlos NAVARRO, *O'Donnell y su tiempo* (Madrid 1869), ps. 122-137. L'ajuntament terrassenc va dimitir «por no estar conformes con las resoluciones del gobierno de S. M. y por ser las convicciones de la municipalidad distintas de las que manifiesta el ministerio actual» (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1855-1856*, 20-x-1856).

9. Antoni Galí i Coma (1805-1883), primer contribuent de la indústria llanera de Terrassa, fou alcalde en dues situacions de transició de signe molt diferent. Per primer cop després de la constitució del govern Narváez a la tardor del 1856, i per segon cop després de la Revolució del 1868 (B. RAGON, *Terrassencs del mil-vuit-cents*, ps. 187-188). A la premsa dels primers anys de la Restauració els moderats terrassencs de 1856-68 eren titllats de neocatòlics i obscurantistes (*Aficiones añejas*, «La Revista Terrasense», 87 [1-XI-1884]).

10. Josep Sagret i Ignasi Amat eren fabricants llaners. Josep Cadafalch i Miquel Trullàs eren hisendats, mentre que Domènec Ventalló —veritable cap dels moderats— era farmacèutic i propietari. Sobre Ventalló, vegeu la nota 8 al text *Lo cop de Terrassa*.

11. Mentre es produïa aquest debat la burgesia liberal no va perdre el temps, i el mateix curs —1864-65— en què els moderats obrien les portes dels escolapis, els burgesos terrassencs inauguraven amb molta més solemnitat el superb edifici del Colegio Terrasense. Sobre tot això, *vid.* JOSEP M. BENAUL BERENGUER, *La batalla dels escolapis, 1856-1868*, «Al Vent», 70 (maig de 1984), ps. 7-9, i 71 (juny de 1984), ps. 17-19.

Era en oposició als moderats que s'accentuaven els trets liberals de la burgesia.¹² Això, que ja fou evident en els conflictes anteriors, fou particularment notori en els darrers anys de l'ajuntament moderat, quan aquest estava molt aïllat de la població i els regidors liberals sostenien, com ja veurem més endavant, una aferrissada oposició contra el sistema d'administració de l'impost de consums.

Pressió fiscal i impost de consums a Terrassa (1856-1868)

Escapa als límits d'aquest treball l'anàlisi del significat que va tenir l'establiment de l'impost de consums el 1845 per a les classes subalternes catalanes.¹³ Sens dubte, aquest impost —més els drets de portes— era una peça bàsica en el repartiment desigual de la càrrega fiscal. Les resistències i els avalots que es registren des dels primers anys confirmen l'experiència negativa dels sectors populars —en particular urbans—, però el tema reclama encara un estudi en profunditat.¹⁴

Allò que nosaltres podem constatar, entre altres aspectes, és l'increment de la pressió fiscal derivada de l'impost de consums en el període 1856-68. La càrrega fiscal de l'impost era determinada per la quota que l'estat recaptava a cada localitat —segons l'escala de població— i pels recàrrecs que les administracions local i provincial establien sobre la dita quota. En el període comprès entre el 1845 i la Revolució del 1868 es va registrar un augment espectacular del volum de recaptació de l'estat i dels municipis i diputacions. En aquesta etapa una gran part del desplaçament i de la modernització de l'estat (ensenyament, carreteres, etc.) va recaure sobre l'esquema de les administracions local i provincial. Això va provocar que les despeses d'aquestes institucions no creïessin només

12. La burgesia liberal terrassenca, identificada en aquests anys amb O'Donnell, a qui va dedicar el carrer de «San Leopoldo», era clarament conservadora. Miquel Vinyals, que es preocupava per la dotació de confessors a la vila, era lluny de ser un anticlerical, malgrat el fet d'oposar-se als escolapis (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858*, 1-III-1858). El seu liberalisme mai no es va manifestar liberal-demòcrata abans del 1868. Una bona prova és la condemna que moderats i liberals van fer alhora de la insurrecció de Loja i de «la propaganda protestante y democrática que atenta tan directamente a todos los intereses sociales...» (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1859-1861*, 22-VII-1861).

13. El 1824 es van restablir els drets de portes, si bé amb un caràcter més general, ja que gravaven tots els municipis de més de 15.000 habitants. Amb la reforma d'Alejandro Mon es van conservar aquests drets i, a més, es va establir el nou impost de consums. Aquest impost gravava el vi, l'aiguardent, els licors, l'oli d'oliva, la carn, la sidra i el xacolí, la cervesa i el sabó. La resta de productes —excepte els afectats pels drets de portes— restaven lliures d'imposició. La sidra, el xacolí, la cervesa i el sabó tenien uns drets uniformes a tot l'estat. Sobre els altres productes hi requeien uns drets específics, calculats segons una tarifa que classificava les localitats —segons la seva població— en vuit grups. Sobre tot això, *vid.* FABIÁN ESTAPÉ, *La reforma tributaria de 1845. Estudio preliminar y consideración de sus precedentes inmediatos* (Madrid 1971), ps. 152-154. Un cop enllestit aquest treball s'ha publicat l'obra de Joaquín DEL MORAL RUIZ, *Hacienda central y haciendas locales en España (1845-1905)* (Madrid 1984).

14. Per a una anàlisi general de la reforma tributària, contemplada com a part integrant de la revolució liberal, i del repartiment desigual de la càrrega fiscal, *vid.* JOSEP FONTANA, *La revolución liberal (política y hacienda en 1833-1845)* (Madrid 1977), especialment les ps. 215-255 i 331-345. Les primeres resistències a l'impost de consums daten a Terrassa del 1847 (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1847-1849*, 8-V-1847).

en funció de les necessitats que generava la dinàmica de la població, sinó que cada vegada era més gran la part dels ingressos destinada a finançar la iniciativa estatal. Entre el 1853 i l'any econòmic de 1863-64 els pressupostos de les diputacions provincials espanyoles van passar de 25.000.000 a 39.250.000 rals, mentre que l'augment fou encara més remarcable en els pressupostos municipals, que van passar de 48.350.000 a 102.250.000 rals.¹⁵

Les administracions municipal i provincial finançaven els seus pressupostos amb recàrrecs sobre les quotes estatals de les contribucions directes i indirectes i —en una mesura molt menor— amb arbitris sobre matèries no gravades per hisenda. Els recàrrecs ordinaris màxims que podien establir els municipis en aquests anys eren el deu per cent en la contribució territorial, el quinze per cent en la industrial i el cinquanta per cent en els consums. Si la diputació no feia ús de tot o una part del seu recàrrec —també el cinquanta per cent— en els consums, els ajuntaments de la província podien disposar de la part restant. Si amb aquests ingressos no es cobria el pressupost de despeses, llavors els ajuntaments podien establir recàrrecs extraordinaris sobre les contribucions esmentades —la qual cosa era un recurs sistemàtic i ordinari— i establir arbitris.¹⁶

Els pressupostos de l'ajuntament de Terrassa per al període 1860-68 confirmen que la tendència alcista no s'interromp en la dècada dels seixanta. L'augment més notori —un quaranta per cent respecte al 1861— es produeix l'any 1863-64. La causa d'aquest salt no són sinó les despeses ocasionades per la instal·lació dels escolapis. A partir d'aquest any el pressupost ordinari de despeses va oscil·lar sempre al voltant de 150.000 rals. Aquest augment de les despeses municipals es tradueix automàticament —com es pot veure en el quadre 2— en els recàrrecs sobre els impostos. A partir del 1862 l'ajuntament va recarregar un quaranta per cent sobre les quotes estatals de les contribucions territorial i industrial, i entre el quaranta-cinc i el noranta-set per cent sobre la de l'impost de consums.¹⁷ L'alça de la pressió fiscal va ocasionar l'any 1864 les primeres queixes, com ho palesa el memorial signat per 1.056 filadors, teixidors

15. L'estat va passar d'una recaptació anual de 770 milions de rals en el quinquenni 1835-39 a 1.500 milions en el decenni 1850-59 (Josep FONTANA, *La revolución liberal (política y hacienda en 1833-1845)*, p. 254. Concepción DE CASTRO, *La revolución liberal y los municipios españoles (1812-1868)* (Madrid 1979), ps. 205-208. Les dades de la recaptació municipal i provincial són de José PIERNAS HURTADO, *Tratado de hacienda pública y examen de la española* (Madrid 1901), tom. II, ps. 686 i 692.

16. La justificació dels majors recàrrecs a la contribució de consums, a Ramon SANTI LLÁN, *Memoria histórica de las reformas hechas en el sistema general de impuestos de España y de su administración desde 1845 hasta 1854, añadida con notas de sus ampliaciones y efectos hasta 1863* (Madrid, Imprenta de A. Pere Dubrull, 1888), p. 183. La legislació de l'època s'esforçava per limitar els recàrrecs extraordinaris sobre les contribucions territorial i industrial; vegeu la reial ordre de 26-IX-1857 (articles 18 i 20), la reial ordre del 16-IX-1858 —la qual limitava els recàrrecs globals al quaranta per cent— i el reial decret del 30-VII-1859.

17. L'ajuntament de Terrassa arribava en les contribucions directes al límit màxim autoritzat per la reial ordre del 16-IX-1858. En canvi —amb la brutal excepció de 1863-64—, no va disposar mai de la part —d'altra banda, molt petita— que la diputació no usava del seu cinquanta per cent sobre els consums. El dèficit permanent del pressupost ordinari, especialment a partir de 1864-65, expressa la contradicció del consistori entre unes classes propietàries —sempre mal disposades als recàrrecs sobre les contribucions directes— i la por —després del descontentament creat el 1863-64— a ultrapassar els límits —socials i no legals— de la pressió fiscal dels consums.

QUADRE 2. Els pressupostos de l'Ajuntament de Terrassa (1860-1868) (en rals)

any	pressupost de despeses	pressupost d'ingresos					pressupost addicional de despeses	
		existències i ingressos presó	recàrrecs ordinaris i extraordinaris			arbitri sobre el carbó i la llenya		ingressos totals
			contribució territorial	contribució industrial	impost de consums			
1860	88.295		28.747 (10+20)	27.360 (15+20)	32.167 (50)		88.274	14.728
1861	105.007	11.603	31.644 (10+24)	25.980 (15+17)	35.772 (50)		104.999	
1862 + ½ 1863*	161.382	5.365	55.920 (10+30)	44.844 (15+25)	53.658 (50)		159.787	22.852
1863-1864	148.028	10.056	36.744 (10+30)	32.018 (15+25)	69.398 (50+47)		148.216	
1864-1865	142.600	11.834	37.077 (10+30)	38.576 (15+25)	33.983 (47)	7.920	129.390	30.871
1865-1866	153.309	11.834	38.033 (10+30)	37.747 (15+25)	36.924 (45)	7.920	132.458	21.533
1866-1867	152.561	19.863	38.388 (10+30)	38.931 (15+25)	36.954 (45)	7.920	142.056	22.645
1867-1868	152.507	14.343	39.461 (10+30)	37.336 (15+25)	39.654 (48)	7.920	138.714	20.817
1868-1869	156.202	12.909	37.502 (10+30)	39.192 (15+25)	44.062 (53)	7.920	141.585	

Font: AAT, Llibres d'Actes de l'Ajuntament de Terrassa.

* Les xifres d'aquest any i mig les hem calculat a partir de dades esparses, i per això mateix el resultat cal considerar-lo aproximat. El pressupost del 1862 es va prorrogar durant el primer semestre del 1863 per tal de facilitar la transició al nou calendari administratiu d'anys econòmics.

Les xifres entre parèntesis indiquen el percentatge que van representar, respectivament, els recàrrecs ordinaris i extraordinaris sobre les quotes estatals.

i altres obrers que fou tramès al governador civil.¹⁸ A més, a partir de l'any econòmic 1864-65 s'hi va afegir un arbitri extraordinari sobre el carbó i la llenya —del qual només eren exclosos el d'ús industrial i el transportat a l'esquena per persones—, el qual era una veritable ampliació de l'impost de consums. Per la seva banda, els pressupostos addicionals —resultants de dèficits i/o despeses imprevistes— eren finançats amb sobrants d'exercicis anteriors i amb les anomenades cinquenes parts de les contribucions territorial i industrial.¹⁹

Al quadre 3 es pot veure també el pes que suposava el recàrrec imposit per la Diputació Provincial sobre la quota estatal dels consums. Aquest organisme acostumava a recarregar el cinc per cent sobre la contribució territorial i el deu per cent sobre la industrial, que eren els màxims legals. En canvi, durant el període 1857-68 la mitjana del recàrrec provincial sobre els consums —el màxim legal era del cinquanta per cent— va ser del trenta-sis per cent.²⁰

El volum total de l'impost de consums —la quota estatal, incrementada el 1861 i el 1865, més els recàrrecs i l'arbitri sobre el carbó i la llenya— assenyalava un fort augment a partir de 1863-64. L'alça d'aquell any —en consonància amb la del pressupost— fou espectacular. En els anys que segueixen la combinació dels recàrrecs municipals —sempre al voltant del cinquanta per cent— i l'alça notòria dels recàrrecs provincials van contribuir a mantenir un volum molt més elevat que el 1862 i en anys anteriors. Així, l'any 1867-68, darrer any en què el cobrament de l'impost va ésser efectiu, el volum total de l'impost de consums era un trenta-sis per cent més alt que el 1861. De fet, en tots aquests anys el volum total de l'impost a Terrassa fou sempre superior al volum del pressupost ordinari municipal, i en alguns anys a l'ordinari més l'addicional. Les xifres del quadre 3, que hem analitzat, són les quantitats pressupostades, però tenen un valor molt indicatiu, perquè segons les dades generals i les locals el nivell de realització de l'impost no quedava gaire lluny de la xifra pressupostada.²¹

Aquest ritme creixent del volum de l'impost contrasta amb una població que va créixer molt poc en els primers seixanta i que va estancar-se a partir del

18. Malauradament, aquest memorial, que fou traslladat a la secció de comptabilitat de l'Ajuntament, no s'ha conservat (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 29-viii-1864 i 10-xi-1864).

19. La reial ordre del 30-vii-1859 (article 38) establia que, sobre els recàrrecs efectuats, s'hi afegís una cinquena part del seu import. A partir de la matrícula industrial hem pogut constatar que en els anys 1863-68 l'ajuntament de Terrassa va recaptar sempre aquesta cinquena part en la contribució industrial. En canvi, la diputació només va utilitzar aquest recurs l'any 1864-65.

20. Vegeu, per exemple, el pressupost d'ingressos per al 1862 (Arxiu de la Diputació Provincial de Barcelona, *Llibre d'actes de la Diputació de Barcelona, 1860-1863*, 14-xii-1861).

21. La comptabilitat de l'ajuntament de Terrassa per als anys 1863-64, 1864-65 i 1866-67 constata un nivell de realització d'ingressos i despeses molt aproximat a les quantitats pressupostades. Per exemple, les despeses justificades l'any 1864-65 foren de 177.187 rals (el pressupost ordinari més l'addicional era de 173.471 rals) i els ingressos realitzats foren de 164.719 rals (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1865*, 24-viii-1865, 15-ii-1866 i 8-ii-1868). En el període 1858-66 l'ingrés efectiu de la quota estatal dels consums va oscil·lar entre el màxim del 101,6 % del 1860 i el mínim del 89,5 % el 1865-66 (*vid. Apuntes para el estudio del proyecto de Ley sobre transformación del impuesto de consumos presentado a las Cortes por el Sr. ministro de hacienda el día 23 de octubre de 1906* [vol. 1; 1844-92], Madrid 1907, p. 105).

QUADRE 3. *El pes de l'impost de consums a Terrassa (1857-1868) (quantitats pressupostades, en rals)*

<i>any</i>	<i>quota per a l'estat</i>	<i>recàrrec municipal</i>	<i>arbitri sobre el carbó i la llenya</i>	<i>recàrrec provincial</i>	<i>total (consums i arbitri)</i>	<i>pressió fiscal per capita</i>
1857	64.300	—		19.933 (31)		—
1858	64.300	—		19.933 (31)		—
1859	64.300	—		25.720 (40)		—
1860	64.300	32.167 (50)		9.650 (15)	106.117	11.7
1861	71.545	35.772 (50)		17.886 (25)	125.203	13.6
1862 + $\frac{1}{2}$ 1863	106.217*	53.658* (50)		40.742* (38)	201.617*	14.3**
1863-1864	71.545	69.398 (97)		27.187 (38)	168.130	17.7
1864-1865	71.545	33.983 (47)	7.920	32.195 (45)	145.643	15.2
1865-1866	82.120	36.924 (45)	7.920	—	—	—
1866-1867	82.120	36.954 (45)	7.920	27.099 (33)	154.093	16.1
1867-1868	82.120	39.654 (48)	7.920	41.060 (50)	170.754	17.7
1868-1869	82.120	44.062 (53)	7.920	41.060 (50)	175.162	—

Fonts: AAT, *Llibres d'Actes de l'Ajuntament de Terrassa*.

ADPB, *Llibres d'Actes de la Diputació Provincial de Barcelona*.

AHT, Municipi de Sant Pere de Terrassa, lligall 10, *Finances-consums, 1842-1884*.

* Aquestes xifres es refereixen sempre als divuit mesos compresos entre l'any 1862 i els sis primers mesos de l'any 1863.

** Calculada només per als dotze mesos de 1862.

La xifra entre parèntesis indica el percentatge sobre la quota estatal.

1864. La deducció òbvia és que es produeix un notable increment de la pressió fiscal. Les nostres estimacions són que el màxim s'assoleix els anys econòmics de 1863-64 i 1867-68 —amb 17,7 rals per habitant— i que el mínim se situa —amb 11,9 rals— el 1860.²² Cal recalcar que un dels màxims s'assoleix en plena conjuntura revolucionària, i quan era més forta també la incidència de la crisi econòmica sobre la població. A títol indicatiu, s'ha de dir que la pressió fiscal per habitant l'any 1867-68 equival gairebé a tres jornals —6 rals— dels obrers en atur empleats a les obres públiques de Terrassa durant la primavera i l'estiu del 1868.²³

Recaptadors i contribuents: guanyadors i perdedors

La incidència d'una pressió fiscal creixent sobre una població en crisi no era l'únic aspecte problemàtic de l'impost de consums a Terrassa. La manera com es feia la recaptació beneficiava un petit nombre de persones —els arrendadors— i perjudicava la majoria dels habitants, en la mesura que eren contribuents i consumidors. De fet, els hisendistes de l'època ja consideraven tan transcendental, o més, pel que feia al rebuig popular vers els consums, la forma de cobrament com el volum a recaptar.²⁴

A Terrassa, com a d'altres poblacions petites, solien combinar-se les diferents formes de recaptació. Sovint s'aplicava una forma diferent —*encabezamiento* amb els colliters i/o tractants, arrendament, administració municipal

22. Només tenim xifres de població total de Terrassa per als anys 1857, 1860 i 1869. El càlcul de la pressió fiscal *per capita* de l'impost de consums per a la població del 1860 (8.873 habitants) és d'11,9 rals, i la de l'any 1867-68 amb la població de 1869 (9.048 habitants) és de 18,7 rals. Hem fet un càlcul estimat de la població de Terrassa a partir de la dada del 1857, comptabilitzant només el creixement vegetatiu. Tot i la distorsió —molt menor en època de crisi— que pot causar el fet de no tenir en compte les migracions, les xifres que hem obtingut són probablement superiors a la població real, i per això les xifres estimades de la pressió fiscal són segurament un xic inferiors a les reals. Així, la pressió fiscal estimada —quadre 3— per a 1867-68 resulta un ral inferior a l'obtinguda amb la xifra de població del cens del 1869.

23. Fernando Garrido calcula la pressió fiscal de l'impost de consums a Espanya per al període comprès entre el 1846 i el 1861, però de les seves xifres es desprèn una pressió superior a la que nosaltres hem estimat per a Terrassa (*vid.* F. GARRIDO, *La España contemporánea. Sus progresos morales y materiales en el siglo XIX*, vol. II, Barcelona 1865, p. 603). Les xifres de Garrido sobre el volum de l'impost de consums són molt més elevades que les aportades per als anys 1845-1853 per D.F.A. CONTE, a *Examen de la Hacienda Pública de España*, vol. II (Cadis 1854), ps. 168-170. Les xifres de Conte no inclouen el volum dels recàrrecs, el qual considera impossible de calcular. Tot fa pensar que Garrido inclou —sense explicar com els ha calculat— aquests recàrrecs.

24. Els abusos dels arrendadors ja foren denunciats a les Corts de 1854 (Jesús MARTÍN NIÑO, 1854: *una fecha en la historia del impuesto de consumos*, «Hacienda Pública Española», 69 [1981], p. 224). L'argument que els arrendadors eren el pretext bàsic de la impopularitat de l'impost a Ramón SANTILLÁN, *Memoria histórica de las reformas hechas en el sistema general de impuestos de España y de su administración desde 1845 hasta 1854, añadida con notas de sus ampliaciones y efectos hasta 1863*, p. 175. També Laureà Figuerola considerava, en plena revolució del 1868, que el problema era la forma i no el fons de l'impost (*vid.* Jesús MARTÍN NIÑO, *La Hacienda Española y la Revolución de 1868*, Madrid 1972, p. 303, i *Las ideas impositivas y la revolución de septiembre de 1868. La polémica en torno al impuesto de consumos*, «Hacienda Pública Española», 17 [1972], ps. 121-130).

i repartiment entre els veïns— per cadascuna de les principals matèries sobre les quals requeia l'impost.²⁵ La recaptació dels consums a Terrassa sota qualsevulla de les anteriors formes —cal assenyalar que el repartiment fou un procediment molt excepcional— sempre apareix vinculada, a aquests anys, a Josep Ventayol i Jorba, conegut amb el significatiu àlies de «Dolent», i a Jaume Torras i Bordoy. El primer era negociant d'oli i sabó. Entre el 1850 i el 1866 ell o el seu hereu —«l'hereu Dolent»— consten cada any a la matrícula industrial com a «almacenista» o «especulador» d'oli i sabó. Des del 1856 són els recaptadors dels drets de l'oli i el sabó. Jaume Torras i Bordoy està matriculat com a simple carnisser entre el 1850 i el 1855. A partir del 1858 apareix també com a «tratante en carnes», i a partir del 1860 també com a «tratante en cerdos». Cal destacar la relació entre aquestes noves activitats comercials de Torras i la seva vinculació a l'impost de consums. A més de ser l'arrendador —des del 1857— dels drets sobre la carn, Torras va detenir l'administració general de l'impost de consums a Terrassa entre el 1861 i el 1867, la qual va passar, quan va morir, a mans del seu fill Albert. Havia de ser un bon negoci, perquè el 1866 Jaume Torras va oferir-se per recaptar l'impost de consums al veí municipi de Sant Pere de Terrassa. La qüestió no és solament com es cobra, sinó també —i essencialment— qui cobra.²⁶

Hi ha elements per considerar, malgrat la manca de documentació —la major part cremada durant la revolta del 1868—, que Josep Ventayol i Jaume Torras no solament obtenien guanys amb la recaptació de l'impost, sinó que els permetia també de reforçar la seva posició comercial —i fins i tot crear-la en el cas de Torras— o, si més no, limitar les possibilitats dels competidors. Per exemple, la venda d'oli a l'engròs havia de ser regulada per la mesura municipal que —com a recaptador— era en mans de Josep Ventayol. D'aquesta

25. La coexistència de diferents formes de cobrament és assenyalada per Jesús MARTÍN NIÑO, *La Hacienda Española y la Revolución de 1868*, p. 300. L'any 1857, per exemple, l'ajuntament terrassenc va optar per *encabezamientos* i arrendaments a diferents espècies, menys en el cas del vi; els drets del vi van repartir-se entre tota la població (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1855-1856*, 9-IV-1857). Els regidors liberals s'oposaven al repartiment perquè consideraven que d'aquesta manera un impost indirecte esdevenia directe (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858*, 7-III-1857).

26. *Carnissers i tractants de carn, bestiar porcí i oli i sabó a Terrassa, 1850-1865.*

any	carnissers	tractants de carn	tractants de bestiar porcí	tractants d'oli i sabó
1850	3	1	—	1
1855	7	4	1	2
1860	5	3	2	1*
1865	7	4	1	1

Font: AAT, *Matrícula industrial*.

* El 1860 hi ha quatre matriculats més com a tractants d'«aceite jabón y tocino», els quals no hem comptabilitzat perquè són en realitat botiguers de comestibles.

La primera notícia de Ventayol i de Torras com a recaptadors dels consums, respectivament sobre l'oli i sabó i la carn, a AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1855-1856*, 28-III-1856, i *ibid.*, 1857-1858, 24-XI-1857. Sobre Sant Pere, AHT, lligall 10, *Finances-consums 1842-1884*.

manera, al marge del volum que pogués assolir el frau, Ventayol estava doblement interessat a gravar l'oli introduït a Terrassa per altres vies que no fossin la seva.²⁷ El cas de Torras reforça la nostra argumentació. L'*encabezamiento* del 1862 establia que Torras i un seu soci —també tractant— cobrarien els drets de tota la carn que consumissin a la ciutat les persones no compreses a l'*encabezamiento*. A més, els *encabezadores* havien de cobrar nou centèsimes per lliura de cada animal destinat a la venda pública.²⁸ El control que Jaume Torras exercia, gràcies al seu càrrec de recaptador, sobre el mercat local de carn queda reflectit en aquest acord municipal de 1867: «*Dióse cuenta de que estando bajo el precio del ganado al por mayor en el mercado de Barcelona no corresponde vender la carne al precio que se expende en esta villa y se acordó se prevenga al administrador municipal que ponga inmediatamente las mesas suficientes en que la expenda como tiene obligación al precio que esté al por mayor en el mercado de Barcelona y ocho maravedises más por tercia por derecho de consumos.*»²⁹ Aquest control perjudicava els petits botiguers i els consumidors, els quals havien demanat més d'una vegada que l'ajuntament realitzés amb ells l'*encabezamiento* de diverses matèries, a la qual cosa sempre es va negar l'ajuntament moderat. No és, doncs, casual que els botiguers prenguessin part activa en els avalots del 1867 contra els recaptadors dels consums.³⁰

Entre el 1861 i el 1868 els consums foren recaptats a Terrassa pel sistema d'administració municipal. Però, de fet, la dita administració fou sempre un veritable arrendament en mans de Jaume Torras i el seu fill Albert. Torras es comprometia a lliurar a l'ajuntament la quantitat que aquest necessitava recaptar per a l'estat, la diputació i els seus propis recàrrecs. Quan Torras signava l'acord amb l'ajuntament, lliurava bitllo-bitllo una fiança que equivalia a un terç de la quantitat que havia de donar a l'ajuntament. Aquesta fiança era sempre avalada per Josep Ventayol.³¹ No cal dir que en tots aquests anys l'impost sobre la carn fou *encabezado* per Torras, i el dels olis i sabons per Ventayol. Però, a més, el càrrec d'administrador municipal permetia a Torras —probablement associat amb Ventayol i/o amb altres persones— de controlar la resta de matèries subjectes a l'impost. Probablement això els permetia de sots-arrendar l'important impost sobre el vi. Així, com a associats, dependents o sots-arrendadors, s'explica l'existència d'altres personatges implicats en la recaptació de l'impost. Aquests personatges —popularment coneguts com a «arrendadors»— eren «el Coix de la Collecta», el teixidor Vicenç Esquius —descriu com «l'home més

27. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858*, 10-vi-1857.

28. AHT, lligall *Documentos municipales. Arriendos-impuestos, 1800-1884*.

29. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 27-vi-1867.

30. El 1858 va haver-hi oposició a l'*encabezamiento* amb Ventayol dels drets de l'oli i el sabó per part de petits productors i/o consumidors. L'ajuntament va desqualificar aquests oponents perquè «*casi ninguno se halla inscrito en la matrícula de subsidio, siendo casi en su totalidad tejedores y trabajadores a jornal de las tierras del campo...*» (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858*, 28-x-1858). Dos anys després l'ajuntament va defensar Torras dels seus adversaris amb l'argument «*que dicho Torras es un verdadero tratante que abastece a la población de dicho artículo siendo así que los reclamantes son unos vendedores al pormenor...*» (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1859-1861*, 9-vii-1860).

31. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 1-xii-1864 i 1-vii-1865.

murri de Terrassa»—, el teixidor de faixes Salvador Mallofré i el negociant de vi Fermí Carner.³²

Els regidors liberals, encapçalats pel notari Joan Carrancà, van intentar de posar fi a aquesta farsa d'administració municipal. Tot i que l'enfrontament fou particularment aspre el maig i el juliol de 1867, els moderats van rebutjar la seva proposta d'una administració directa amb funcionaris municipals i van continuar fent confiança a Jaume Torras.³³

No acabava aquí la problemàtica de l'impost de consums. S'hi afegia un afer de fronteres fiscals que també patien moltes altres ciutats catalanes. El petit terme municipal de Terrassa, que només tenia 1.055 quarteres de propietat rústica el 1853, estava encerclat pel terme del municipi de Sant Pere de Terrassa, que en tenia prop de 25.000, pràcticament totes de propietat rústica.³⁴ Aquest municipi tenia, el 1857, 2.194 habitants, repartits en els nuclis de Sant Pere —separat per un pont de les cases de Terrassa—, el de Jonqueres —la Creu Alta—, conurbat amb Sabadell, i el de Sant Julià d'Altura, on predominaven les masies disseminades. Segons l'*amirallamiento*, Sant Pere tenia un elevat nombre de propietaris rurals —1.789 el 1854—, una gran part dels quals eren sabadellencs i terrassencs. El 1860 eren vuit-cents els terrassencs amb propietats a Sant Pere. A aquests propietaris, cal afegir-hi un nombrós contingent de rabassaires i llogaters de terres que també procedien en gran part de les dues ciutats veïnes.³⁵ De fet, el conreu de la vinya ocupava a mitjan segle al voltant d'un terç de la superfície del terme de Sant Pere. En una menor proporció, altres terres eren dedicades als cereals, a les oliveres i al regadiu. La importància que podia tenir la ramaderia, en canvi, ens és desconeguda. Una part de la producció de vi anava directament als cellers de Terrassa, on era emmagatzemat i venut. Els recaptadors de consums havien de mirar de controlar aquest vi, ja fos transformat a Terrassa o a Sant Pere.³⁶

32. Sobre aquests personatges, vegeu el text que publiquem a l'apèndix, *Lo cop de Tarrasa*.

33. Per a aquests conflictes vegeu AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 11-v-1867, 23-v-1867 i 16-vi-1867. Sembla que a l'hora de votar l'administrador dels consums els regidors liberals van abandonar el saló municipal (AHT, *Registro de entrada, 1855-1870*, 18-vii-1867).

34. La constitució com a municipi de Sant Pere de Terrassa —o part forana de Terrassa— data del 1562, però va compartir el batlle amb la vila fins que Carles IV va aprovar la separació total l'any 1800. El 1904 aquest municipi fou suprimit i agregat a Sabadell i Terrassa (vid. Juan SÀBAT ANGUERA, *Estudio histórico crítico del municipio de San Pedro de Tarrasa y su supresión*, Tarrasa 1904). Les dades sobre la superfície rústica a Terrassa, a AAT, *Amirallamiento de Tarrasa de 1853*. Les de la superfície de Sant Pere són de l'article *San Pedro y Tarrasa*, «El Eco de Tarrasa», 35 (30-xii-1883), ps. 3-4. Aquesta xifra es contradiu amb la 19.719 quarteres que dona una altra font per al 1854 (AHT, *Amirallamiento de San Pedro de Tarrasa y parroquias unidas de 1854*).

35. AHT, *Amirallamiento de San Pedro de Tarrasa y parroquias unidas de 1854*. Segons aquesta font, ultra els 1.789 propietaris, hi havia a Sant Pere 2.687 *colonos*. Les dades del 1860 estan extretes del discurs de l'alcalde de Terrassa a Isabel II durant la seva visita a la ciutat (AHT, *llogall Documentos 1859-1872*).

36. AHT, *Amirallamiento de San Pedro de Tarrasa y parroquias unidas de 1854*. Algunes mesures per combatre el frau eren tan feixugues com la que obligava els colliters de Terrassa que portaven a moldre les olives als molins de Sant Pere a pagar de la seva butxaca un empleat municipal, el qual havia de presenciar la mòlta, i garantir que el colliter no entrava després a Terrassa un altre oli que no fos el de les seves olives (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858*, 22-i-1857).

A tot això s'hi afegia un altre fet. La pressió fiscal era més baixa a Sant Pere i, per tant, molts productes de consum —la majoria dels quals produïts *in situ*— eren més barats en aquest municipi. Així, en travessar el pont que els unia al seu «Gibraltar»,³⁷ els terrassencs podien comprar carn, oli i vi a un preu més baix. Aquests productes agraris de Sant Pere —produïts i/o transformats per terrassencs— i aquells que els consumidors de Terrassa anaven a comprar cada dia a Sant Pere constituïen el principal origen del frau fiscal pel que feia a l'impost de consums. Un frau històric, molt anterior a la configuració d'aquest impost i a la reforma de Mon del 1845 i molt difícil de controlar.³⁸

Els intents dels recaptadors i de l'ajuntament de Terrassa, mitjançant l'establiment de punts de entrada i sortida de la vila i l'amenaça de multes als defraudadors, contribuïen a fer-los més impopulars en la mesura que creaven topades quotidianes entre recaptadors i contribuents. El conflicte assolí una dimensió encara més greu quan l'ajuntament recorria a un oficial d'*apremios* i a la força per fer pagar els morosos.³⁹

L'aixecament de l'agost i el setembre de 1867

A partir del 1863 es van produir canvis importants en la política espanyola. El més destacat fou, sens dubte, el retraïment electoral que va acordar aquell any el Partit Progressista. El retraïment es va convertir en conspiració quan es van desenganyar definitivament de poder arribar al poder a través dels mecanismes polítics del règim moderat-unionista. D'aquesta manera va sorgir una oposició burgesa, encapçalada pel general Prim, que va sumar-se a la tradicional oposició republicana. A partir del 1866 l'enduriment repressiu del règim, la marginació del poder de la Unió Liberal i la inquietud que despertava la crisi econòmica van ampliar considerablement l'oposició burgesa.⁴⁰

De fet, a partir de l'abril de 1865 —amb els fets de la nit de sant Daniel a Madrid— va començar la lluita violenta contra el règim. El fracàs dels pronunciaments militars del 1866 van menar Prim a cercar una base més àmplia

37. L'alcalde de Terrassa es queixava que Sant Pere es beneficiava de serveis (ensenyament, hospital, etc.) pagats pels terrassencs, mentre que aquell municipi «*paga con la ingratitud de haberse un Gibraltar de contrabando de vino, aceite, carnes y aguardientes y demás especies sujetas a los impuestos de consumos que perjudican altamente los intereses del Erario y municipales y sobre todo sus autoridades se niegan a todo servicio común, a la vez que desatienden el único particular que es el de caminos vecinales, los que tienen intransitables*» (carta al governador civil datada el 23-x-1860). Aquesta carta es troba transcrita en unes notes manuscrites de Josep Ventalló i Vintró, AHT, lligall *Documentos, 1859-1872*.

38. Les queixes sobre l'escàs rendiment dels arbitris terrassencs sobre les carns i altres articles de consum eren constants des de la configuració del municipi de Sant Pere en el segle XVI (vid. Juan SABAT ANGUERA, *Estudio histórico-crítico del municipio de San Pedro de Tarrasa y su supresión*, ps. 23-24). Mesures contra el frau, a AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1857-1858, 31-xii-1857 i 27-ii-1858*.

39. Sobre l'oficial d'*apremios* i l'ús de la força contra els morosos de l'impost de consums, vid. AHT, *Salidas. Copiador de cartas, 1862-1866*, cartes de l'alcalde a l'administrador de consums (2-ii-1866) i al governador civil (2-iii-1866).

40. Josep FONTANA, *Catalunya i la Revolució del 1868*, «L'Avenç», 17 (juny de 1979), ps. 48-50. Nelson DURAN, *La Unió Liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada. 1854-1868*, ps. 281-304.

per al seu moviment. Cal tenir en compte que, tot i les diferències que els separaven dels progressistes, els republicans catalans estaven disposats a aprofitar qualsevol iniciativa per llançar-se al combat, com ja ho havien palesat les partides que van aixecar-se l'any 1866. Finalment, l'aixecament de l'agost de 1867 va caracteritzar-se per una àmplia participació civil, que superava els límits polítics del pacte d'Ostende. Tot i que l'oportunisme de Prim va contribuir al fracàs d'aquest aixecament, ell mateix era conscient del seu nou caire, com ho palesa la proclama radical que va donar a aquest moviment centrat a Aragó i Catalunya.⁴¹

L'intent revolucionari del 1867 es va gestar en un clima de malestar generalitzat, com ho evidencia el fet que s'aixequessin partides armades abans de la data fixada. A la nit del quatre de juliol un grup de quaranta homes armats, comandats per un coronel, feia acte de presència a Sant Pere de Terrassa. A la fi de juliol Manuel Magallón —oficial del regiment d'Almansa— es va pronunciar i va aconseguir aixecar homes de Sabadell i altres pobles veïns. El sis d'agost era descobert un dipòsit d'armes a Sant Pere de Terrassa.⁴²

Aquests fets revelen el clima d'impaciència d'alguns sectors i la importància que havia de tenir l'aixecament del quinze d'agost al Vallès Occidental. Fins en aquella data, a part el trànsit de tropes que perseguïen els revoltats prime-rencs, no va succeir res a Terrassa. Però en aquesta ciutat el malestar local s'articulava a la situació general del país. En un context de crisi industrial —per l'octubre de 1867 hi havia dos-cents obrers en atur i quaranta jornalers qualificats com a indigents—, l'augment de la pressió fiscal i la problemàtica de l'administració dels consums van incrementar el malcontentament envers l'ajuntament moderat.⁴³

Sens dubte, la burgesia liberal estava al corrent dels preparatius del moviment que va esclatar a Terrassa a la nit del quinze d'agost, quan liberals i republicans van aixecar-se al crit de «fora quintes!» i visques a la llibertat. Encapçalats pel flequer Jaume Jover, el teixidor Josep Trilla i el cafeter Josep Domingo, els revoltats es van manifestar pels carrers de la vila, van tocar a some- tent, van desarmar els vigilants i a la matinada van sortir cap al Papiol, on havien de trobar les forces dirigides per Francesc Targarona. Al cap d'uns quants dies, el vint-i-dos d'agost, es van reagrupar al Bruc amb els revoltats del gene-

41. Josep FONTANA, *Catalunya i la Revolució del 1868*, ps. 50-54. El manifest de Prim recollia l'abolició de les quintes i dels consums gràcies a les pressions de Ruiz Zorrilla (vid. Antonio PIRALA, *Historia contemporánea. Segunda parte de la Guerra Civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de Don Alfonso XII*, Madrid 1895, vol. II, ps. 111-113). La proclama de Prim és reproduïda per Francisco J. ORELLANA, *Historia del general Prim* (Barcelona s.d.), vol. III, ps. 905-906. Sobre la participació dels republicans, vid. Josep CLARÀ, *Precedents de la Gloriosa. Notes sobre la contribució de Girona (1866-1868)*, a «Treballs d'Història» (Girona 1976), ps. 125-148.

42. AHT, *Copiador de oficios dirigidos a varias autoridades empieza el 30-VI-1866 y fine en 27-I-1873, 5-VII-1867*. Sobre el pronunciamient de Magallón, vid. Francisco J. ORELLANA, *Historia del general Prim*, vol. III, p. 546. AHT, notes manuscrites de Josep Ventalló i Vintró, lligall *Documentos, 1859-1872*.

43. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868, 4-x-1867*.

ral Baldrich, i allí tingueren precisament el primer xoc amb les tropes governamentals.⁴⁴

Les forces de Baldrich —en total, uns cinc-cents homes— es van moure en els dies següents per la comarca d'Anoia mentre esperaven que Prim arribés de Berga.⁴⁵ Com ja és prou conegut, Prim no va comparèixer, i a la primeria de setembre Baldrich va dirigir-se cap a Berga, però després de recórrer el Berguedà i el Solsonès —on només van trobar una petita partida de trenta homes comandada per Tomàs Targarona— va decidir de tornar al Vallès. Era evident que la insurrecció havia fracassat i, empaitats com estaven per les tropes del govern, l'única sortida era acollir-se a l'indult. El dotze de setembre acabaven a Sentmenat, amb el comiat de Baldrich i Francesc Targarona, els vint-i-nou dies de la «triste y malograda expedición de varios liberales voluntarios».⁴⁶

A conseqüència de la insurrecció Terrassa fou ocupada per les tropes governamentals. El 19 d'agost el brigadier Benito de Franch —delegat del capità general de Catalunya, comte de Cheste— acusava l'ajuntament de manca d'energia i feia saber que tenia ordres de detenir tots els qui haguessin estat «remisos en el cumplimiento de su deber».⁴⁷ Al cap d'uns quants dies es van prendre les primeres mesures contra la burgesia liberal. El capità general va manar detenir Miquel Vinyals i Joan Carrancà i fou clausurat el casino Sociedad de Artesanos y de Tarrasa, presidit pel regidor liberal Jaume Vallhonrat. Uns quants dies després fou tancada la resta de casinos i es va exercir un control sever sobre els cafès i les tavernes.⁴⁸

44. Si fem cas de la narració èpico-poètica *Tarrassa agrahida a D. Gabriel Baldrich Comandant general de la provincia de Tarragona ab motiu de sa visita a dita població, en lo dia 25 de octubre del any 1868* (full imprès, s.d.) els revoltats terrassencs foren dos-cents. El text es troba a l'Arxiu Històric de Terrassa, lligall *Documentos 1859-1872*, i és signat per J.M.B., molt probablement el republicà federal Joaquim Marinello Bosch (1838-1901). Sobre la insurrecció, *vid.* Baltasar RAGON, *Terrassencs del mil vuit-cents*, p. 105. El 5 de setembre de 1867 el jutge de Terrassa demanava informació a l'alcalde sobre els veïns que havien participat a la rebel·lió del 15 i 16 d'agost i els que havien pres les armes pels rebels en dita nit i la següent del dia 17. D'això cal deduir que va sortir un segon grup d'homes armats la nit del 17 d'agost (AHT, lligall *Correspondencia 1867*). Un curiós —però bàsicament anecdòtic— manuscrit escrit per un dels insurrectes no fa cap referència a una segona partida de terrassencs. Es tracta de *Triste y malograda expedición de varios liberales voluntarios del año 1867* (AHT, lligall *Documentos 1859-1872*). Aquest manuscrit narra en cinc quartilles, dia per dia, l'aventurada i infructuosa marxa d'aquests insurrectes per diverses comarques catalanes.

45. Segons Orellana, Baldrich comandava de 1.600 a 1.800 homes (Francisco J. ORELLANA, *Historia del general Prim*, III, p. 547). El manuscrit *Triste y malograda...* dona la xifra de cinc-cents. El dia 23 d'agost Eduard Casanovas va separar-se de Baldrich en direcció a Berga —segons el pla de Prim i les ordres que li va donar Baldrich—, però va arribar a la conclusió que la insurrecció havia fracassat i amb els seus seixanta homes va acollir-se a l'indult (*vid.* Francisco J. ORELLANA, *op. cit.*, III, p. 562, i *Triste y malograda expedición de varios liberales voluntarios del año 1867*).

46. Les forces de Baldrich foren les últimes a rendir-se. Una comunicació datada el 3 de setembre de 1867 feia constar que «en este Principado no quedan sino pequeños grupos procedentes de la partida de Baldrich, que vagan por las montañas buyendo de la activa persecución que sufren», «Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona», 211 (4-IX-1867). La narració d'aquests fets es troba a *Triste y malograda...*

47. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868, 19-VIII-1867*.

48. AHT, *Registro de entrada, 1855-1870, 24-VIII-1867 i 19-IX-1867*. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868, 26-VIII-1867, 19 i 25-IX-1867*. Llavors hi havia a

Malgrat tot, el malcontentament popular no va quedar diluït en la insurrecció d'agost. El 31 d'aquest mes, en procedir al cobrament de l'impost de consums a la plaça, els recaptadors foren insultats i agredits. El 6 de setembre l'ajuntament va arribar a demanar força armada per procedir a la recaptació. Finalment, el 18 de setembre, quan s'anava a recaptar l'arbitri de quatre maravedis per lloc de venda a la plaça, els botiguers van organitzar «*un motín contra los agentes de la municipalidad arrojándoles toda clase de objetos y gritando desafortadamente*».⁴⁹

Aquests avalots contra la recaptació van intensificar la repressió. Alguns dels participants en el darrer avalot foren denunciats per l'ajuntament al capità general. Al cap de pocs dies fou tancat per ordre militar el Café Tarrasense. I el 27 de setembre foren destituïts pel capità general tots els regidors de l'oposició liberal. A més d'aquestes mesures, molts dels insurrectes terrassencs, que s'havien acollit a l'indult, foren confinats en altres pobles. Finalment, els moderats van pensar que ja n'hi havia prou i l'1 d'octubre l'ajuntament va acordar nomenar una comissió per tal d'entrevistar-se amb el capità general i demanar-li que «*pase esta población al estado normal cesando las medidas de represión, único modo de renacer la confianza y tranquilidad necesaria a su vida fabril y que la misma se interese por el regreso de todos los confinados por las últimas circunstancias*».⁵⁰

Després dels fets de l'agost i el setembre de 1867 la ciutat no va tornar a la normalitat. La repressió sobre liberals i republicans va continuar. La presència militar va esdevenir permanent amb la instal·lació d'una comandància d'armes i l'acantonament de tropes militars.⁵¹ La repressió confirmava les tesis dels opositors —malgrat el seu cansament i el seu desengany— sobre la necessitat d'una solució de força i intensificava alhora el malcontentament popular contra l'ajuntament moderat.

Revolució del 1868 i revolta popular a Terrassa

Després dels fets del 1867 la situació política i econòmica de Terrassa havia empitjorat notablement. L'ajuntament restava del tot monopolitzat pels moderats, que ara podien fer la seva política sense oposició, però al preu d'haver-se

Terrassa cinc casinos; a més del citat, hi havia el Tarrasense, el de la Unió, el de los Amigos i el del Comercio (AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos 1859-1872*). A més, segons un document del 1869, Terrassa tenia set cafès i onze tavernes (AHT, lligall *Correspondencia 1869*, relació de cafès i tavernes sense datar).

49. AHT, *Correspondencia 1867*, comunicació de l'administrador de consums a l'alcalde, datada el 5-ix-1867, on fa referència a l'avalot del 31 d'agost i al maltractament que va sofrir un dels seus dependents. AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos, 1859-1872*.

50. AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos 1859-1872*. Sobre la destitució dels regidors *vid.* AHT, *Registro de entrada, 1855-1870, 27-ix-1867*, i també AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868, 28-ix-1867*. Sobre dos terrassencs confinats a Barcelona —Felip Soler i Antoni Rodó—, *vid.* AHT, *Correspondencia 1867*, comunicació del comandant militar a l'alcalde, 29-x-1867. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868, 1-x-1867*.

51. AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos, 1859-1872*.

guanyat la malvolença de la majoria dels terrassencs. La renúncia de Miquel Trullàs a l'alcaldia i la seva substitució per Domènec Ventalló a començaments de 1868 no va modificar les coses. Alguns aspectes de la repressió del 1867 —per exemple, el tancament de la Sociedad de Artesanos y de Tarrasa— eren encara vigents en els primers mesos del 1868.⁵³ Tot això anava acompanyat per la crisi econòmica. Pel febrer la feina escassejava a les fàbriques, mentre que la sequera provocava la paralització quasi absoluta dels treballs al camp i, per altra banda, les subsistències s'encarien. El mes d'abril hi havia vuit-cents obrers en atur, una xifra que se situava als volts del vint per cent de la població obrera.⁵⁴ El mes de març l'ajuntament i els majors contribuents havien acordat un emprèstit —reintegrable dels cabals municipals en un termini de cinc anys— amb un màxim de 4.000 escuts per tal de finançar obres públiques i ocupar els obrers en atur. Aquestes obres van començar els primers dies de maig. Els majors de divuit anys guanyaven un jornal de 6 rals, i els majors de catorze un de 4 rals. No sabem quants obrers es van beneficiar d'aquests treballs, però els sous eren realment baixos. A més, justament a començaments de setembre aquests treballs es van suspendre.⁵⁴ És probable que aquestes obres alleugerissin els estralls de la crisi, però el que és fora de dubte és que no els van evitar. Durant l'any 1868 el descens de la natalitat i l'increment de la mortalitat a Terrassa foren clarament superiors a la mitjana espanyola.⁵⁵

Dins aquest context, marcat a més per la trajectòria política dels anys precedents, no poden resultar sorprenents ni la violència ni les característiques de la Revolució de Setembre a Terrassa. Els fets, que es van desencadenar a la península a partir del pronunciament de l'esquadra a Cadis, van espantar immediatament l'ajuntament moderat, tot i que a Catalunya la revolució no havia encara esclatat. El dia 27 de setembre l'ajuntament va reunir el reduït cos electoral de la ciutat «a fin de que cada uno en su círculo pueda inculcar los principios de tranquilidad y orden material». ⁵⁶ A la fi, el pronunciament va esclatar a Barcelona a la tarda del 29 i a la nit del mateix dia el poble revoltat va assaltar l'a-

52. Miquel Trullàs va dimitir primer d'alcalde i després de regidor (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 18-r-1867, 1-ii-1867 i 23-vii-1867). El 4 de febrer l'alcalde va autoritzar la celebració de balls de Carnaval al casino Sociedad de Artesanos y de Tarrasa, però aquest casino romania encara tancat i vint dies després els presidents dels altres casinos demanaven que en fos autoritzada la reobertura (AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos 1859-1872*).

53. AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos 1859-1872*. L'esclat d'una vaga de teixidors el dilluns 13 d'abril no devia ésser estranya a aquesta situació, tot i que no ens en consten els motius (AHT, lligall *ibid.*, comunicació del govern civil a l'alcaldia, 15-iv-1868). A Sabadell els teixidors llaners havien aconseguit un conveni, després d'alguna vaga, el mes de març (Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició, 1788-1868*, I, Sabadell 1975, ps. 6.67-6.69).

54. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 20-iii-1868, 26-iv-1868, 30-iv-1868 i 7-ix-1864. AHT, notes de Josep Ventalló, lligall *Documentos, 1859-1872*.

55. Sobre els efectes demogràfics de la crisi del 1868 a Espanya, *vid.* Nicolás SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Crisis alimentaria y recesión demográfica a España hace un siglo: una economía dual* (Barcelona 1968), ps. 119-134. Al conjunt d'Espanya la natalitat va disminuir el 1868 un 7,1 % en relació amb l'any anterior, mentre que la mortalitat va incrementar-se en un 20 %. A Terrassa la natalitat va disminuir en un 8,4 % en relació amb el 1867 i la mortalitat va augmentar en un 32 %.

56. AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 26-ix-1868 i 27-ix-1868.

juntament de la veïna ciutat de Sabadell.⁵⁷ L'endemà, el primer dia de la fira de tardor de Terrassa, es van confirmar els temors dels moderats. El text *Lo cop de Tarrasa*, que publiquem en aquest treball, escrit per un jove teixidor testimoni dels fets, ens n'estalvia la descripció detallada. De tota manera, val la pena aturar-se en els aspectes més significatius de la revolta.

La dinàmica de la revolta del 30 de setembre a Terrassa es pot resumir molt breument. Els líders liberals i republicans de la revolta del 1867 van acordar convocar el poble —que amb motiu de la fira omplia la plaça— i van formar una junta per aclamar el poble. Tot seguit la junta es va reunir amb l'ajuntament moderat per procedir al traspàs de poders. Un cop aconseguit, es va anunciar al poble a través d'un discurs amb tots els tòpics del moment. El poble ho va aplaudir i la revolució semblava prendre un aire festiu. Però de cop i volta va esclatar la revolta popular amb l'assalt a l'administració dels consums, a les cases dels arrendadors —amb la destrucció i la crema de béns i mobles— i finalment a la casa de l'ex-alcalde Trullàs. Sense que s'hagués produït cap víctima, la revolta va acabar amb l'aparició d'una companyia de guàrdies rurals i els majors contribuents armats.

Així, la iniciativa va correspondre en primer lloc als polítics liberals i republicans. Per a aquests no es tractava sinó de proclamar a nivell local la revolució que ja havia triomfat a Espanya. És a dir, anunciar els principis de la revolució, destituir l'ajuntament moderat i establir un poder revolucionari —la junta— fins que la nova situació arribés a institucionalitzar-se. El poble va seguir aquesta iniciativa i la va aprovar. No hi ha dubte que la població va assumir la nova situació revolucionària, però convé assenyalar la novetat de l'experiència política. Cal recalcar —i el fet no és exclusivament terrassenc— que les consignes del moment van ser corejades —tal i com havien estat llegides de manifestos i proclames— en castellà. El text ens cita fins i tot el líder polític Jaume Jover parlant en castellà, probablement portat per l'anterior recital de consignes, ja que és del tot improbable que fes el discurs en castellà. El fet és que encara no hi havia hagut temps d'adaptar el llenguatge polític del moment a l'única llengua del poble.⁵⁸

El canvi revolucionari va anar acompanyat —i això era acceptat pels polítics— d'una violència simbòlica contra tot allò que representava el règim isabelí —retrats de la reina— i les seves pràctiques més impopulars —l'urna i la mesura de les quintes. Però la violència de la revolta popular fou, en canvi, bàsicament real. És a dir, va anar dirigida contra els responsables —no els representants— d'una situació de fet que el poble havia experimentat negativament. L'experiència dels polítics es basava en una tradició intel·lectual —ni que fos de tertúlia de casino— i de lluita política, i, per tant operaven a partir de l'anàlisi ge-

57. Josep FONTANA, *Catalunya i la Revolució del 1868*, ps. 54-57. Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició. 1788-1868*, ps. 7.11-7.12.

58. Vegeu el text *Lo cop de Tarrasa*. Un atentíssim —i llavors molt jove— observador sabadellenc descriu així els fets de Sabadell: «El retrat de la reina, els estris d'amidar els quintos, els llibres, sillons i tot el que vingué a mà saltaren pel balcó, calant-hi foc, cridant fins a quedar roncs: ¡Viva la Libertad! ¡Abajo los Borbones! ¡Fuera quintas! i tot un repertori de frases de reglament que duïen les fulles que circulaven per tot on hi havia grups» (subratllat a l'original) (*vid.* Marian BURGÚES, *Sabadell del meu record*, Sabadell 1929, ps. 141-142).

neral de la realitat sòcio-política. Això suposava una conceptualització d'aquesta realitat (dinastia, sobirania nacional, llibertat, etc.) que en gran mesura resultava estranya als sectors populars. En canvi, l'experiència de les classes subalternes havia estat viscuda en un àmbit local i específic. Per dir-ho amb conceptes de George Rudé, mentre la ideologia dels polítics era bàsicament «derivada», la ideologia popular era fonamentalment «inherent», i l'element «derivat» (en aquest cas, les idees polítiques) era feble. Per això mateix, per a les classes subalternes l'associació de les seves experiències negatives a realitats més generals resultava encara limitada i no evitava que els greuges envers els arrendadors dels consums i l'ajuntament —personificat en l'ex-alcalde Trullàs— fossin considerats molt més reals que els Borbons. Per als sectors populars aquest havia de ser el terreny de la revolució. No és casual que el primer crit —abans que fossin co-rejades les consignes del moment— fos «Mori lo ajuntament», una expressió en català que no procedia de cap paper imprès, sinó de l'experiència. Si els objectius de la revolta provenien —sense passar de fet pel sedàs de la política— de les experiències populars, resulta explicable que les formes que aquesta va assumir —elecció de blancs personals, destrucció de la propietat, rebuig disciplinat dels roboratoris— es puguin incloure encara dins els antics mètodes de la justícia «natural».⁵⁹

La revolta terrassenca no fou única en el marc de La Gloriosa. A Ciutat de Mallorca —si bé amb majors dimensions i més radicalitat— els fets foren pràcticament idèntics. També a Valladolid la revolta sembla haver estat similar, mentre que a Reus fou més clarament classista.⁶⁰ Resulta òbvia la línia de continuïtat entre algunes d'aquestes revoltes i les revoltes antifiscals que havien sovintejat sota els governs moderats i de la Unió Liberal —des de la de Reus el 1851 fins a les de Saragossa, Lleida i Vilanova i la Geltrú el 1865.⁶¹ El 1868 la novetat fou que la situació revolucionària va imprimir a aquestes revoltes més intensitat, els va donar una càrrega addicional —per exemple, ara s'accentuava

59. Sobre la distinció i els nexes entre l'element «inherent» —sorgit de l'experiència directa— i el «derivat» —pres dels sistemes estructurats d'idees aportades per altres—, *vid.* George RUDÉ, *Revolta popular y conciencia de clase* (Barcelona 1981), ps. 32-48; en aquestes pàgines troben resposta alguns dels interrogants formulats per Robert J. HOLTON, *The crowd in history: some problems of theory and method*, «Social History», vol. 3, 2 (maig de 1978), ps. 219-233. Per a les darreres consideracions, *vid.* George RUDÉ, *La multitud en la historia. Estudio de los disturbios populares en Francia e Inglaterra* (Buenos Aires 1971), ps. 245-266, i *Revolta popular y revolución en el siglo XVIII* (Barcelona 1978), ps. 17-33. La turba urbana tradicional es també analitzada per Eric J. HOBSBAWM, *Rebeldes primitivos* (Barcelona 1974²), ps. 165-190.

60. Es van registrar incidents de to menor contra els consums pràcticament a totes les ciutats. Per a Barcelona, *vid.* Josep FONTANA, *Catalunya i la Revolució del 1868*, p. 56. A Girona foren incendiades les casetes dels burots (Joaquim NADAL FARRERAS, *La revolució de 1868 en Girona* (Girona 1971), p. 36. A Valladolid els revoltats van arribar a imposar una altra junta (Francisco J. ORELLANA, *Historia del general Prim*, III, ps. 714-715). Sobre els fets de Ciutat de Mallorca, *vid.* l'opuscle de Dionisio ARIAS y FERNÁNDEZ, *La clave sobre el pronunciamiento de la ciudad de Palma* (Palma de Mallorca 1869). Pel que fa a Reus, Pere ANGUERA, *La burguesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868* (Reus 1980), ps. 69-73.

61. La revolta de Reus de l'1 de gener de 1851 va anar dirigida contra els arrendadors de l'impost de consums (Pere ANGUERA, *La burguesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868*, p. 22). Notícies sobre els avalots del 1865 a Saragosa, Lleida, Tarazona i Vilanova i la Geltrú, a Antonio PIRALA, *Historia contemporánea. Segunda parte de la guerra civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de Don Alfonso XII*, II, ps. 58-59.

la càrrega de represàlia política que tenia l'assalt a la casa d'un alcalde o ex-alcalde— i les va fer més perilloses en la mesura que podien donar expressió a una altra manera —per molt circumstancial que fos— d'entendre la revolució.

El divorci entre líders polítics —que volen deturar la revolta— i revoltats de Terrassa cal entendre'l a partir de dos comportaments circumstancialment contradictoris. El dels polítics, fortament mediatitzat —a més de la presència burgesa— per una ideologia més «derivada»; el dels revoltats, expressió d'una ideologia substancialment «inherent». Per això, els polítics no van reprimir el «poble» que instants abans els havia aclamat, i els revoltats no van fer de la revolta una altra revolució, no van atacar frontalment la Junta Revolucionària. El feble element «derivat» de la ideologia popular era —liberal o republicà— comú al dels polítics. Tot plegat reflecteix fins a quin punt la revolució i la revolta del 30 de setembre es presenten indistingibles.

Si ens remetem al testimoni de *Lo cop de Tarrassa* els revoltats són sempre el «poble». Una imprecisió —no s'hi destaca altre grup social que la quitxalla— que ressalta el seu caràcter massiu i l'elevat grau d'acord que es va produir.⁶² A part els majors contribuents —els grans fabricants i propietaris que trobem representats a la Junta Revolucionària i sobretot a l'ajuntament provisional una setmana després—, resulta evident que el «poble» de la revolució i el de la revolta és el mateix. Fins i tot aquells que podem pensar més propers als polítics —pensem en aquells homes armats que desfilen al so de l'himne de Riego— van participar en l'assalt a les cases dels arrendadors. Allò que va variar fou l'actitud del «poble». En la revolució va seguir els líders polítics; en l'espontaneïtat de la revolta va prendre la iniciativa i els va refusar. De fet, aquest «poble» no va diferenciar la revolta de la revolució. Els retrats de la reina, l'urna i la mesura de les quintes van anar al foc juntament amb la paperassa dels consums i els béns dels arrendadors. No és casual —davant la impotència dels líders polítics— que l'ordre fos restablert per iniciativa dels majors contribuents amb armes a la mà. Al cap i a la fi, La Gloriosa havia de ser la seva revolució. Per part dels revoltats no va haver-hi resistència. Més enllà de l'atac a les cases dels arrendadors i de Trullàs, el «poble» no va expressar altres objectius, ni consta que ningú s'esforcés a donar-los-hi. De tota manera, els majors contribuents van preferir curar-se en salut i assegurar que la revolta no anés per altres viarans. A més, fins i tot dintre dels seus estrictes límits, aquella revolta s'oposava a la tàctica revolucionària de la burgesia liberal.⁶³

La violència real de la revolta terrassenca es contradieia amb una revolució que, un cop aconseguit el traspàs de poders, es considerava acomplida. En canvi, el fet que la revolució ja hagués triomfat a la resta d'Espanya no va fer deturar els revoltats. Tot i els seus límits, la revolta anava més lluny d'una revolució que es volia respectable i integradora. A part, una vegada assolit el triomf, la màxima dels polítics liberals era el manteniment de l'ordre i la ràpida institucio-

62. L'autor del text —un teixidor— no cau en l'argument tradicional d'altres observadors i analistes d'identificar revoltats i «escòria social»; vegeu la crítica que fa d'això George RUDÉ, *La multitud en la historia. Estudio de los disturbios populares en Francia e Inglaterra*, ps. 204-205. Qui sí hi cau és D. ARIAS Y FERNÁNDEZ, *La clave del pronunciamiento de la ciudad de Palma*, ps. 33-34.

63. L'anàlisi clàssica és la de Josep FONTANA, *Cambio económico y crisis política. Reflexiones sobre las causas de la revolución del 1868*, dins *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX* (Barcelona 1975²), especialment les ps. 127-130.

nalització de la nova situació. D'altra banda, en general, l'actitud dels republicans no fou diferent en els primers dies de la revolució i només van començar a desmarcar-se dels polítics liberals —i no a tot arreu— quan aquests van disoldre les juntes.⁶⁴

Per tot això, la revolta de Terrassa constituïa per als polítics burgesos un escabrós exemple que calia silenciar. I s'ha de dir que la premsa de Barcelona ho va fer d'una manera exemplar i unànime. El dia 1 d'octubre el «Boletín Oficial Revolucionario de la Provincia de Barcelona» publicava la següent gasetilla sota el títol d'Última hora: «*En Tarrasa, donde los jesuitas confabulados con otros infames dignos de ellos han intentado lanzar al pueblo contra las fábricas y propiedades, ha triunfado la causa del orden y de la libertad, frustándose los pérfidos planes de aquellos enemigos eternos de todo bien, y eternos autores de todos los males. El noble pueblo pronunciado no ha cometido desmán alguno ni ha permitido que otros los cometieran abusando del nombre honrado del pueblo catalán. Es falsa, pues, la noticia que ayer cundió de haber habido en Tarrasa, ataques a la propiedad.*»⁶⁵ «El Telégrafo» del mateix dia reproduïa íntegrament aquesta gasetilla, mentre que el «Diario de Barcelona» publicava només el desmentiment final. Però tampoc «El Cohete», subtítulat «*periódico revolucionario*», no resultava més clar en el seu primer número: «*Es falso, completamente falso que se haya intentado pegar fuego a los establecimientos fabriles de Sans, Tarrasa y Sabadell. Las noticias que acerca del particular se propagaron ayer en Barcelona son pura invención del bando teocrático-realista que muerde rabioso el polvo de la ignominia bajo la valerosa planta de los libros.*»⁶⁶

Ni a Terrassa hi havia jesuïtes, ni el nostre minuciós testimoni registra cap intenció d'atacar les fàbriques. La premsa de Barcelona pretenia desviar l'atenció d'un conflicte real vers l'amenaça —en termes generals del tot hipotètica— de conflictes més radicals o vers un anticlericalisme políticament innocu. En realitat, allò que hom ocultava no era sinó un avalot antifiscal amb elements de represàlia política. Uns fets que, si bé havien marcat una certa demarcació social, palesa en l'actitud hostil de la burgesia i en el desigual abast social del pes de l'impost, no havien donat lloc a un enfrontament de classes. Una revolta que, més enllà de les seves formes, assenyalava també una fase de canvi en la politització de les classes subalternes.⁶⁷

64. Un bon exemple de com l'exaltació era seguida —després del triomf— per la intimidació el tenim en un ban de l'1-x-1868 de la Junta Revolucionària de Sabadell, integrada per republicans i monàrquics. Aquest ban —influint per l'intent de destrucció de màquines que va haver-hi en aquesta ciutat i probablement també pels fets de Terrassa— tenia només dos articles: «*Artículo primero: Será castigado con la pena de muerte, el incendiario, el ladrón, el asesino y toda persona que cometa análogos delitos. Artículo segundo: Desde las ocho de la noche hasta el amanecer quedan prohibidos los grupos de más de tres personas; los que no se disuelvan a la primera intimidación, lo serán por la fuerza de las armas*» (Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició. 1788-1868*, p. 7.13).

65. «Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona», 1 (1-IX-1868), edició del matí.

66. «El Telégrafo», 2 (1-x-1868), p. 23. «Diario de Barcelona» 270 (1-x-1868), edició del matí, p. 9055. «El Cohete», 1 (1-x-1868).

67. S'ha de tenir en compte que conflictes com els consums i les quintes foren experiències bàsiques en la politització de les classes subalternes. Cal pensar només en la importància d'aquests temes en la literatura popular republicana (Josep TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona 1972, ps. 42-49 i 429-435).

Després de la revolució: Terrassa monàrquica

La Junta Revolucionària sorgida de la diada revolucionària del 30 de setembre va nomenar el 7 d'octubre un ajuntament provisional, encapçalat per Antoni Galí i Coma, en el qual predominaven els elements burgesos i monàrquics.⁶⁸ L'elecció de la Junta Revolucionària definitiva, uns dies després, a més de ratificar els dirigents més destacats de l'anterior junta, no va tenir cap significació, perquè el govern provisional de Madrid va procedir a dissoldre totes les juntes.⁶⁹ D'aquesta manera, l'ajuntament provisional restava com a únic poder polític local.

Tot i que durant aquest període van començar a organitzar-se les dues forces polítiques locals —els republicans en el Círculo Democrático Federalista i els monàrquics en el Círculo Liberal Democrático—, a la ciutat va regnar una atmosfera de conciliació social fins ben entrada la primavera del 1869. En l'àmbit polític, el multitudinari homenatge al general Baldrich el 25 d'octubre de 1868 fou segurament la darrera ocasió en què es va manifestar la unitat dels diferents protagonistes de la Revolució de Setembre a Terrassa.⁷⁰ Però, encara que de seguida es va evidenciar una creixent hostilitat entre monàrquics i republicans, l'antagonisme polític no va anar acompanyat d'antagonismes socials. Una qüestió que podia haver despertat novament conflictes, la subvenció municipal als escolapis, va quedar resolta enmig de la indiferència general. L'ajuntament provisional va acordar amb l'orde escolapi un nou conveni, menys gravós per a la hisenda municipal. Aquest conveni fou sotmès a referèndum, amb el resultat de 174 vots a favor i 434 en contra, mentre que 1.568 electors (el 73 %) es van abstenir de votar. El referèndum només va interessar els antics moderats i els adversaris més radicals —sobretot els republicans— dels escolapis. Si la burgesia havia resolt la qüestió amb el Colegio Tarrasense, la classe obrera no semblava encara interessada en el problema escolar. Tot i que la proposta conciliadora de l'ajuntament va fracassar i els escolapis van haver de marxar de la ciutat, l'afer no va obrir cap clivella seriosa en la societat terrassenca.⁷¹

Per la seva part, el món laboral també romania estrany als conflictes. Si, d'una banda, el tissatge manual donava encara una certa capacitat de maniobra

68. D'un total de quinze regidors només hem identificat tres republicans (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 7-x-1868).

69. La Junta Revolucionària definitiva fou elegida per sufragi universal pels homes majors de vint-i-un anys. Els votants foren 1.020, menys del cinquanta per cent del cens de desembre de 1868 —2.140—, que comprenia només els homes majors de vint-i-cinc anys. Foren elegits Jaume Jover (flequer), Miquel Muns (teixidor), Isidre Torres Falguera (hisendat i propietari), Jaume Vallhonrat (fuster), Llätzer Ullés (propietari), Josep Trilla (teixidor), Joan Carrancà (notari) i Conrad Rouvière (que feia constar la seva condició de no ser veí de Terrassa). El president fou Torres Falguera, i el secretari Rouvière. Aquest últim desapareix ràpidament de la vida política terrassenca. Excepte Muns, que serà republicà, la resta van manifestar-se monàrquics (*vid.* AAT, *l'ligall Elección regidores, 1842-1868*, escrutini de les votacions dels dies 18 i 19 d'octubre de 1868).

70. Hi van participar més de dues mil persones i, a proposta de Llätzer Ullés, Baldrich fou anomenat fill adoptiu de Terrassa (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1864-1868*, 29-x-1868).

71. *Vid.* Josep M. BENAUL, *La batalla dels escolapis, 1854-1868*, II, ps. 17-19. Pel març de 1869 l'ajuntament va acordar la creació d'una nova escola pública (AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1869-1874*, 5-III-1869).

als teixidors (valoració de la qualificació i habilitat, menor subjecció a la disciplina industrial, etc.), de l'altra, l'estructura de la indústria llanera terrassenca —molt concentrada en pocs fabricants— implicava un elevat grau de control dels empresaris sobre el mercat de treball.⁷² Sense que això ho expliqui tot, cal suposar que aquests fets tenen relació amb una conflictivitat gairebé inexistent. De fet, entre el 1856 i el 1868 hem registrat una sola vaga —de només un dia— per part dels teixidors terrassencs. En aquest context, i sense que fos precedit de conflictes, es va signar a la fi de desembre de 1868 un conveni sobre el preu de la mà d'obra entre teixidors i fabricants. Els dirigents dels teixidors terrassencs, a més d'oposar-se als acords del Congrés Obrer català del desembre de 1868, no tenien cap inconvenient a reconèixer la moderació de les seves demandes laborals. Entre els dirigents dels teixidors destacava Josep Trilla, membre de la Junta Revolucionària i flamant regidor del primer ajuntament democràtic.⁷³

En aquest clima social, les divergències entre les dues forces polítiques difícilment podien assentar-se sobre una realitat d'antagonismes socials. A més —i això cal valorar-ho pel que fa a una població poc polititzada—, monàrquics i republicans compartien en aquella conjuntura certs tòpics ideològics. D'altra banda, en ciutats on la burgesia havia estat molt compromesa amb l'anterior sistema de poder, els monàrquics —autèntics demòcrates *du lendemain*— no podien tenir credibilitat davant els sectors populars, i lògicament els republicans van encarnar les seves aspiracions.⁷⁴ En canvi, a Terrassa, la burgesia havia mantingut entre el 1856 i el 1868 una clara actitud d'oposició que, tal com hem assenyalat, en alguns aspectes havia connectat amb les demandes populars. Si,

72. Tot i que la matrícula industrial omet possiblement un nombre difícil de calcular de teixidors a domicili, la centralització de la força de treball es trobava ja molt avançada. Malgrat tot, això no havia eliminat, en el cas dels teixidors manuals, la persistència d'hàbits laborals propis del treball a domicili (*vid.* Franco RAMELLA, *Terra e telai. Sistemi di parentella e manifattura nel Biellese dell' Ottocento*, Torí 1984, ps. 125-151). Pel que fa a l'estructura industrial de Terrassa, el 1868, set fabricants (18,4 % dels matriculats), amb més de vint telers per empresa, controlaven 264 telers (el 70 % del total). A la filatura 4 fabricants (23,5 % dels matriculats), amb més de 2.000 fusos per empresa, controlaven 10.630 fusos (el 47,6 % del total). Aquesta estructura contrastava clarament amb la de Sabadell, on els petits fabricants tenien més pes (AAT, *Matrícula industrial*).

73. Els dirigents dels teixidors terrassencs —segons el corresponsal d'un diari monàrquic— que deien haver participat en el Congrés Obrer Català del 13 de desembre del 1868, protestaven que aquest s'hagués pronunciat a favor de la República i declaraven que les societats obreres no havien d'immiscir-se en política («Crónica de Cataluña», 592 [25-XII-1868]). Una carta, signada per «La Comisión de Tejedores», reflecteix aquesta moderació en afirmar que l'acord amb els fabricants i la unanimitat de la seva acceptació «... indica claramente que no han sido exageradas sus pretensiones [les dels teixidors], lo que no podía menos de suceder hallándose como se halla esta comisión y todos sus representantes que un aumento de precios excesivo causaría indispensablemente la ruina de nuestras industrias, y que la buena unión entre el empresario y el obrero, entre el capital y el trabajo es siempre ventajosa para el trabajador, ya que la ciencia y la práctica, manifiestan que tanto el trabajo como el salario aumentan más, cuanto más crecen los capitales» («Crónica de Cataluña», 23 [15-I-1869]).

74. Aquest seria el cas, per posar un exemple geogràficament i sòcio-econòmicament proper a Terrassa, de Sabadell. Aquí els republicans, que van guanyar sempre les eleccions durant el Sexenni, van arribar a atreure joves burgesos, entre ells Pau Turull, l'hereu més ric de la ciutat. D'altra banda, el caràcter conservador dels monàrquics del Círculo Democrático Constitucional —on s'aplegava la majoria de la burgesia— fou sempre manifest (*vid.* Andreu CASTELLS, *Sabadell, informe de l'oposició, 1868-1904*, II, Sabadell 1977, ps. 8.18-8.30).

des d'aquest punt de vista, la burgesia es trobava en condicions polítiques propícies, la incorporació a la coalició monàrquica dels líders més populars del 1867 —entre altres, Jaume Jover i Josep Trilla— va acabar de desequilibrar la balança al seu favor.⁷⁵

En una vila de les dimensions de Terrassa, on totes les relacions socials eren necessàriament molt personalitzades, on la politització de les classes subalternes era recent i feble, el lideratge polític tenia un considerable marge de maniobra per influir les actituds polítiques d'aquests sectors. No hi ha dubte que la coalició monàrquica local —on s'encabien propietaris, fabricants i líders populars— encarnava una força poderosa que havia de semblar convincent als treballadors terrassencs. D'altra banda, aquests líders sabien utilitzar un llenguatge radical que competia amb el dels republicans.⁷⁶ El lideratge monàrquic deixava els republicans amb molt pocs recursos a l'hora d'atreure's un electorat majoritàriament analfabet i que havia arribat a la política a través d'experiències bàsicament locals. En aquestes condicions la propaganda política tenia poc marge per modificar aquesta realitat.⁷⁷

D'aquesta manera, mentre a totes les ciutats industrials —i a d'altres poc industrials— de Catalunya els republicans van triomfar, tant a les eleccions municipals del desembre de 1868 com a les de diputats a corts constituents del gener de 1869, Terrassa —on es va imposar amb rotunditat la coalició monàrquica— constituïa una remarcable excepció.⁷⁸

A la primavera i a l'estiu del 1869 va semblar que aquesta atmosfera de con-

75. És probable que Eusebi Jover i Marquet —germà de Jaume—, regidor de Barcelona i diputat provincial per Terrassa durant el sexenni, ideològicament molt proper a Ruiz Zorrilla, influís en el monarquisme del seu germà. Tot sembla confirmar que Jover, Trilla i altres havien estat considerats republicans. Una notícia de Rubí durant les eleccions de gener de 1969 comenta: «*La venida a ésta del Sr. Balaguer y algunos individuos de Tarrasa, antes republicanos, y ahora monárquicos...*» («La Alianza de los Pueblos», 59 [20-I-1869]). En la inauguració del Círculo Liberal Democrático de Terrassa, Jaume Jover va advocar per la incorporació dels insurrectes del 1867 a la coalició monàrquica («Crónica de Cataluña», 572 [13-XII-1868]). La versió monàrquica és que Jover, Trilla i altres no eren apòstates ni traïdors al republicanisme, perquè el 1867 s'havien insurgit per la sobirania nacional i no per la República («Crónica de Cataluña», 465 [5-X-1869]). La historiografia local els ha anat classificant en el «partit republicà liberal» (*sic*), joc de paraules que no deixa de tenir cert sentit (Baltasar RAGON, *Terrassencs del mil vuit-cents*, ps. 106 i 189).

76. A les eleccions a diputats del gener de 1869 els monàrquics feien també propaganda contra les quintes i un líder com Jaume Jover s'oferia com a avalador de les conquestes de La Gloriosa, tot dient que ell seria «*el primero en dar la voz de alerta, si bien todo punto que los generales de Alcolea y los desterrados por los Borbones hagan traición a su pueblo*» («Crónica de Cataluña», 572 [13-XII-1868]).

77. Segons el cens del 1860 el 75,2% dels terrassencs eren analfabets (el 62,8 dels homes i el 87,4 de les dones) (J. SUBIRATS, *La villa de Tarrasa, el título de ciudad y la Caja de Ahorros*, ps. 64-66). Les dues forces polítiques van desplegar una notable activitat propagandística entre el desembre de 1868 i el gener de 1869. Els monàrquics fins i tot feien conferències «*para ilustrar a la clase obrera*» («Crónica de Cataluña», 1 [1-I-1869]). En aquests mesos ambdós partits van donar a llum sengles periòdics de vida molt efímera, «El Terrasense» i «El Republicano del Vallés». Els republicans constataren la seva feblesa, que atribuïen a «*razones muy especiales*», i reconeixien que, malgrat el seu entusiasme, eren pocs («La Alianza de los Pueblos», 57 [18-I-1869]).

78. Els monàrquics van copar tot l'ajuntament terrassenc amb la seva victòria als dos districtes de la ciutat. Entre els regidors electes hi figuraven Jover, Trilla, Torres Falguera i Vallhonrat, el qual fou elegit alcalde i va restar en el càrrec fins al 1877. Per als resultats electorals, vegeu la nota 82.

ciliació començava a esvair-se. La qüestió fiscal es va convertir novament en motiu de discòrdia entre l'ajuntament i la població. La nova contribució personal, que substituïa l'impost de consums, va resultar encara més gravosa.⁷⁹ A més, per tal d'evitar la quinta decretada pel nou govern, l'ajuntament va establir nous impostos a fi de poder pagar substituïts per als mossos terrassencs. La resistència dels veïns i l'adopció de mesures d'apressament contra els morosos van crear un clima d'obert enfrontament a l'estiu del 1869. Els monàrquics, però, no estaven disposats a cedir. A la primeria de setembre el governador civil va decidir enviar tropes per ajudar l'ajuntament en la recaptació i fins i tot es va acordar que els soldats s'allotjarien a les cases dels qui no havien pagat.⁸⁰ Entre el 25 i el 27 de setembre els federals terrassencs van sumar-se a la insurrecció republicana que va esclatar a Catalunya contra el govern. Aquesta acció, absolutament estèril, va permetre els monàrquics de reforçar les mesures repressives i va malbaratar el suport social que els republicans terrassencs començaven a obtenir dels malcontents amb la política dels monàrquics.⁸¹ Així, malgrat tot això, hem de constatar que durant tot el Sexenni —i fins i tot sota la Primera República— l'hegemonia monàrquica i la feblesa republicana es van mantenir inalterades.⁸²

79. La quota estatal fixada a Terrassa per a la contribució personal l'any econòmic 1868-69 era de 106.400 rals, dels quals se'n van rebaixar 26.600, atès que ja s'havia pagat el primer trimestre sota la forma de l'impost de consums. L'ajuntament i la diputació van recarregar-hi, respectivament, el 50 %, i el volum total de l'impost, incloses les despeses de cobrament, era de 172.370 rals, amb una pressió *per capita* —només en els nou mesos restants— de 17,9 rals («Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona», 21 [24-I-1869]). Aquest impost, anomenat personal, gravava en realitat cada unitat familiar a partir de dos indicadors: la renda o el lloguer de la casa i el nombre d'individus de cada família. Era, per tant, un impost regressiu (Jesús MARTÍN NIÑO, *La Hacienda Española y la Revolución de 1868*, ps. 213-215).

80. La tesi, sostinguda en un recent estudi sobre Sabadell, que els conflictes fiscals i de les quintes generen un antagonisme bàsic contra l'estat i que el dit antagonisme reforça la cohesió social de la ciutat, no troba confirmació en el cas de Terrassa. D'altra banda, aquesta tesi oblidada la implicació de l'ajuntament —i, per tant, del grup social que li dona suport— en els impostos i també que els conflictes amb l'estat —la quinta— donen lloc a antagonismes locals segons les actituds del consistori i de les diferents classes socials (Gabriele RANZATO, *Sudditi operosi e cittadini inerti. Sopravvivenze della società di antico regime nell'industrializzazione di una città catalana*, Milà 1984, ps. 116-117). Sobre la tensió de l'estiu a Terrassa, *vid.* AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1869-1874* (24-VI-1869, 19-VIII-1869 i 5-IX-1866).

81. El 13 de setembre els republicans terrassencs havien aplegat 1.200 persones en un míting («Crònica de Catalunya», 431 [15-IX-1869]). Segons la mateixa font monàrquica, a finals de 1868 un míting comarcal dels republicans a Terrassa només havia aplegat 500 persones («Crònica de Catalunya», 553 [2-XII-1868]). Sobre la insurrecció republicana, *vid.* AAT, *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Terrassa, 1869-1874* (26-IX-1869, 30-IX-1869 i 7-X-1869). També «Crònica de Catalunya», 465 (5-X-1869).

82. *Resultats de les eleccions municipals a Terrassa (1868-1873)*

	desembre de 1868		desembre de 1871		juliol de 1873	
	vots	% cens	vots	% cens	vots	% cens
monàrquics	802	36,4	651	26,7	965	35,1
republicans	212	9,6	303	12,4	547	19,8
altres i perduts	75	3,4	17	0,7	17	0,6
abstenció	1.111	50,5	1.460	60	1.237	44,9
cens electoral	2.200	100	2.431	100	2.749	100

Font: AAT, lligall *Elección regidores, 1842-1868*, i lligall *Elección regidores, 1873-1881*.

Ens trobem davant dos fets —el lent i sinuós desenvolupament de la consciència política en les classes subalternes i l'hegemonia indiscutida de la burgesia— dels quals, ultra un necessari i rigorós aprofundiment, no es pot prescindir a l'hora d'interpretar el Sexenni i, per tant, la Restauració a Terrassa. Si en el marc espanyol s'ha afirmat que la restauració del 1874 va ser el segon acte de la pseudo-revolució del 1868, la continuïtat del domini burgès a Terrassa entre una etapa i una altra no admet discussió.⁸³ Però, per tal d'explicar-ho, per tal d'entendre com aquests mateixos homes, vells liberals, van arraconar el liberalisme democràtic i van esdevenir els promotors del «salisme»,⁸⁴ caldrà també reprendre el fil de la història de les actituds polítiques dels sectors populars —i en particular de la classe obrera— de Terrassa. Una història que fa resistència als esquematismes lineals.

Resultats de les eleccions a diputats a corts a Terrassa (1869-1872)

	gener de 1869		març de 1871		abril de 1872		agost de 1872	
	vots	% cens	vots	% cens	vots	% cens	vots	% cens
monàrquics	1.339	60,8	1.224	50,3	1.476	(57,2)	674	(26,1)
republicans	430	19,5	559	22,9	362	(14)	379	(14,6)
altres i perduts	76	3,4	17	0,7	—		6	(0,2)
abstenció	355	16,1	631	25,9	(741)	(28,7)	(1.520)	(58,9)
cens electoral	2.200	100	2.431	100	(2.579)	(100)	(2.579)	(100)

A les eleccions del maig de 1873 només s'hi van presentar candidats republicans, i l'abstenció fou d'un 54,6 %. No hem trobat els censos electorals del 1872, i la xifra que hi consta és la mitjana aritmètica dels censos del 1871 i del 1873. Per tant, totes les xifres entre parèntesis són estimacions.

A les eleccions del 1869 la ciutat de Terrassa està integrada en la circumscripció de Manresa, però a partir del 1871 Terrassa és el centre d'un districte electoral que comprèn el territori del seu partit judicial.

Font: AAT, lligall *Elecciones a diputados a cortes, 1844-1869*; lligall *Elecciones a diputados a cortes, marzo 1871*; lligall *Elecciones a diputados a cortes, abril 1872*; lligall *Elecciones a diputados a cortes, agosto 1872*; lligall *Elecciones a diputados a cortes, mayo 1873*.

83. L'afirmació és de Josep FONTANA, *Cambio económico y crisis política. Reflexiones sobre las causas de la revolución de 1868*, p. 141.

84. El mateix Alfons Sala, biògraf i apologeta de Vallhonrat ens ho testimonia: «Él fue quien patrocinó mi candidatura la vez primera que fui elegido diputado provincial por Tarrasa (cumplirán muy pronto 38 años) y a su iniciativa y a la de los patricios tarrasenses que le secundaron, se debe mi designación para representar a este Distrito en las Cortes de la Nación la primera vez que fui elegido diputado, en 5 de marzo de 1893; serví a sus órdenes en el Somatén como individuo primero, y, más tarde, como Cabo de Distrito...» (vid. Alfonso SALA, *Jaime Vallhonrat y Rovira. Ex-alcalde de la ciudad de Tarrasa y Cabo de partido del Somatén*, Tarrasa 1926). No deixa de ser significativa una anàlisi del 1909 on es vincula l'abandó del liberalisme per part de la burgesia a l'ascens del clericalisme a la ciutat (ANDONIM, *La crisis del liberalismo tarrasense. Bosquejo de actualidad por un tarrasense liberal. 22 de julio de 1872-22 de julio de 1909*, Barcelona 1909).

APENDIX

Lo cop de Tarrasa¹

Lo dia 30 de setembre de lañ 1868 y ba a bè al cop, y a Tarrasa es ban fe els fochs de San Juan.

Era el dia 1 de la fira y allà a las deu a la plaza no y cabia la gen, y tots lus cabazillas del añ 1867 baren antrà, a cal Jubé,² y al cap de una estona ba surtí al Dumingu³ pardal y ba di bamus, a tuçà la campana, y tutom ba fe muiment, y ban anà uns cuans, a tuçà a sumatén. Tutom cap a a la plaza, y a llabòrens ban surtí als cabasillas y baren di al poble si vulian al Jauma Ballonrat⁴ y el Llatse Subirana⁵ y al Muns,⁶ y al Trilla,⁷ y alguns datrus per for mar una junta y lo popble ba di que sí. Y deseguit ban anan cum parejen armas y tutom ne bolia y no ni abia gairas. Y a la plaza y habia al nunsí y el bolian fe fe una crida que qui tingués armas que las presentés y ell no la ba bulguè fe y li ban fe grosas amenasas y ell que ba di que no sabia ajò com aniria y al cap y lúltim ban anà a cal arcalde que era D. Domingo Ventalló.⁸ Y el nusi li ba esplicà y ell ba di que cuan y habia una rebolicíó que ell ya no era arcalde y ba respondri un y ba di, —com que no el volem—, y li ban fer treura las armas que tenia a casa seba,

1. Aquest manuscrit forma part d'un plec cosit de dotze quartilles que es troba a l'Arxiu Històric de Tarrassa, lligall *Documents 1859-1872*. Hem optat per transcriure literalment el text, tot mantenint la puntuació de l'autor. En canvi, hem generalitzat l'accentuació —molt desigual en l'original—, adaptant-la a les normes ortogràfiques vigents. També hem accentuat —l'autor ho fa en alguns infinitius— la vocal final de les paraules acabades en consonant muda, que Gorina sistemàticament no escriu. Finalment, hem transcrit amb majúscula inicial tots els noms propis.

L'autor, Joan Gorina i Riera, va néixer a Tarrassa el 23 de juliol de 1851 i va morir a la mateixa ciutat el 10 de juliol de 1911. Era fill d'un teixidor a mà, Jaume Gorina i Martí, que segurament compaginava aquest treball amb les activitats agrícoles (consta com a pagès al padró del 1871), i de Rosa Riera i Gorina. Ell mateix va començar a teixir a mà a l'edat de deu anys (Baltasar RAGON, *Tarrassencs del mil vuit-cents*, ps. 100-102). Habitava amb els seus pares i dos germans més al carrer de la Font Vella, un dels escenaris de la revolta. Tenia disset anys quan va escriure *Lo cop de Tarrassa* i, de fet, la seva memòria, plètrica de facultats —si, com indica la data, va escriure el text un mes i mig després dels fets—, confirma la seva joventut. Anys després, quan la mecanització va posar fi al treball dels teixidors manuals, va deixar aquest ofici. Més tard va escriure uns versos —«Un teixidor de mà»— sobre aquest tema. Probablement empès per les seves aficions literàries, va muntar una llibreria a la ciutat. La seva afició a escriure el va portar a fer versos sobre els més diversos temes —que signava «Noy de la Pega»— i a l'hora de la seva mort se'l recordava com a «versaire». Va col·laborar a periòdics tarrassencs com «La Revista Tarrassense», «El Eco de Tarrasa», «Heraldo de Tarrasa», «La Ceba» i «La Tomasa». També va escriure a «L'Esquella de la Torratxa» de Barcelona. El 1896 va publicar *Planys d'un pegatayre* (Barcelona, R. Estany, 1896), monòleg en un acte, que Enric Borràs havia estrenat al Teatre Principal de Tarrassa el mateix any. També va deixar inèdita una sarsuela en un acte de tendències socials (Baltasar RAGON, *op. cit.*). Tot i que no hem pogut esbrinar quines eren les seves simpaties polítiques, en els darrers anys de la seva vida «constituyó en él una verdadera obsesión la solución del actual conflicto social» («Heraldo de Tarrasa» 48 [15-VI-1911]).

2. Jaume Jover i Marquet (Tarrassa 1823-1872). Flequer. Insurgent del 1867. Va morir el 22 de juliol del 1872 mentre combatia contra els carlins pels carrers de Tarrassa.

3. Josep Domingo i Casanellas (Tarrassa 1833-1917). Cafeter. Insurgent del 1867. Vice-president del Comitè Republicà Federal de Tarrassa després de La Gloriosa.

4. Jaume Vallhonrat i Rovira (Tarrassa 1815-1896). Fuster. L'any 1867 presidia el casino Sociedad de Artesanos y de Tarrasa. Alcalde del 1869 al 1877.

5. Llätzer Ullés i Subirana (Tarrassa 1811-?). Comerciant i propietari. Monàrquic.

6. Miquel Muns i Cardellach (Tarrassa 1828-?). Teixidor. Insurgent del 1867. Candidat republicà a les eleccions municipals del desembre de 1868.

7. Josep Trilla i Carol (les Ventoses [Noguera] 1833 - Tarrassa 1914). Teixidor. Insurgent del 1867. Regidor monàrquic a l'ajuntament constituït l'1 de gener del 1869.

8. Domènec Ventalló i Llobateras (Tarrassa 1805-1878). Farmacèutic. A casa seva tenia lloc la tertúlia dels moderats. Alcalde del gener al setembre de 1868. Autor de l'opuscle *El perfeccionamiento político de las naciones y en particular de España* (Barcelona 1870), on condemna tots els sistemes representatius.

y ell els sa las ba da. Y la juntament ban anar cap a la Casa de la Vila, y tot lo popble també, y allí baren tractar las sebas cosas la juntament y la junta revolucionària, y la jen baren cridar —mori lo a juntament— vàrias vegadas y la juntament tots se baren alsà espantats, y a llaboras ba surtí al Jubé y ba cridar —silenci— y es ba tam parà y ba di —que surtís tutom a fora que ell y pujaria al balcó y que totom hu sentiria y tutom va surtí afora y ell ba pujà al balcó ab al Trilla y un altre y ba dir al popble si es tarian pel que faria la junta rebulucionària. Y lo popble ba di —que sí— y a llabòrans ba fer un gran sermó que ba agradà mol, y ba cridà Abajo lo existente, Abajo la dinastia, etc... etc... y Abajo los Borbones y tot lo popble ba cridà —Abajo... etc... y lo popble ba li ban di que volian al cuadro de la reyna, y ell ba di —Yo mismo tendré la satisfacció de pegarle fuego— y lo popble mol conten de tan bé que se habia esplicat y totom va picar de mans. Allabòrans al nunci ba fer la crida —que qui tingués armas que las presentés a la plaza y que tots los músichs fesin cap a la plaza ab los isturmens.

Y lo popble ban cumensà ala Culechta⁹ ab un per pal al sapramà las portas y al gran crit de la jen que la clau era a cal Torras,¹⁰ y ay ban anà uns cuans asacarla, y els sala ban dà al mumén de ubrir las portas tot lo popble al mateix que una curralada de llops ret dintra y ab un minut no ba cadà res sansé y al papé tot se ba estripà, que a quell carré que era al carré dels Gabatchons tot era ple de papé que ni es beya a terra y baren cumensà que es cremés aquell papé y ya ni ba-abé-prou que as ba cremà al papé y tot lo que y habia, ban cadà las parets netas y tot se ba cremà ala plaza. Y mentras cremaba ajò, baren surtí uns cuans de la Casa de la Vila, ab als cuadrus de la reyna y la mida dels quintus y la urna dels quintus y tot banà al foch.

Mentristan anàban es quinsan papés de cal Torras carnisé que era un arrandadó, y tan bé un xich de roba y tot se ba cremà a la plaza, a cal Torras era al devan de la Fon Trubada. Ara ban fe la pasada que tucaban lipno de Riego y tots lus de las armas anàban al devan.

Ab un pis de sobra la cullechta y estava un cox¹¹ que també era arrandadó y tots lus trastus es ban tirà pel balcó que dan sinó la parets netas y tan bé es ba cremà ala plaza. Y al matex custat que es a cal Dulén¹² que també era a randadó, tot seliba cremà y abia unas robas que talmén feyan llàstima, pero no es perdunaba ningú de modu que es ban fe dos fochs a la plaza que feyan pó, no si podia a custà del gunas bin pasas.

Surtín de cal areu Dulén,¹³ baren anà a cal seu germà¹⁴ que també era arrandadó, estava al carré de San Pera pues del cap de mun del carré al cap de ball no es podia pasà de jen, a na qui als ba custà mol de en trari per què y a bia la junta rebulucionària que ubulian deturà però si es descuidan agueran pagat la festa ells, y a dintra y abia tots lus de la casa y baren cumen sà a cops de par pal ab una rexa que y abia y la baren cuidà a fe trosus y beyen que de cap manera y podian en trà ban determinà uns cuan de las armas anà asaltà pel darrera y un cop baren sé dins és cla els de dintre es ban beura perduts y ban ubrí las portas y as ban pusà els de la junta al portal per no dexà entrà ningú y no uban pudè deturà y al mumén de entrà dins, bots doli sachs de munjetas tot per terra patròleo, y ya cumensàban de tirà fatu pel balcó tot uban patejà menus dugas calaxeras mol bonas que ban di que eran de la seba dona que al demés no va quedà res fins als cuartus del calax y cuidadu al quen tuqués cap,

9. Era la seu de l'administració de l'impost de consums.

10. Albert Torras. Tractant de carn, carnisser, cafeter i administrador municipal de l'impost de consums, càrrec en el qual va substituir el seu pare l'any 1867. Tot i que va presentar la dimissió el 28 de setembre, no va poder evitar les represàlies.

11. No hem aconseguit identificar aquest personatge.

12. El «Dulén» era Josep Ventayol i Jorba, comerciant d'olis i sabons, arrendador de l'impost de consums i soci de Jaume Torras i Bordoy. Probablement va morir el 1866 o el 1867.

13. Josep Ventayol i Torrella (Terrassa 1834-?), primogènit de Josep Ventayol i Jorba, el qual va substituir en tots els seus negocis.

14. Antoni Ventayol i Torrella (Terrassa 1840?-?). Comerciant. Associat amb el seu germà en l'arrendament de l'impost.

y als queran adal en baxan tots se ban as curcuyà y a la canaya als en ban trubà mols y tots als sel ban fe dexà, y cap al foch que al ban fe ala plazeta de cal Cintet,¹⁵ y abia un foch urrendu que nis podia pasà.

Sortin de qui ban anà a cal Mallufré¹⁶ que estaban al carré Nou y tots lus de la casa eran fora y ban espanyà las portas y tot lo poble ret dins y tot se ba patejà y tirau per las finestras que abax al carré ni abia una pila que cuasi tapaba al purtal y la canaya unàban agafan y pur tan tu al altre foch de la plazeta, també y abia tres o quatre talés de fajas, de modu ques pansàban que es calaria foch ab alguna casa per que aquells fochs feyan pó. Sortin de qui, ban anà a cal Es quius¹⁷ que era loma més murri de Tarrasa, es taba al carré de la Cuadra, y també y arriban y ya bia la reu¹⁸ y li diuan —a on tés al teu para— y ell va di nousè a marchat y no me adit a on te naba— y cumènsan an trà dins y la butiga que la reu era barbé, ya era un xich de sen brasada pero al poch que ya abia ab un minut tot patejat y cumènsan a pujà dal y tot per la finestra que era mol xica y abian de patí mol per feu pasà però ab la ràbia que utiràban cuan arribaba a bax, ya no y abia res sansè.

Ya na bian tret quisabblu fatu pero encara ni abia mol y del que y abia tot se ba cràmà fins tres hu quatre pintas grosus y cuan tot basé al carré la reu ba di —a questa calachera es de la mara que me la ba da a mi— y li ban di que la prengués y la ba du al bainat, y ban cumansà a tirà un ambà aterra del sallé per fe surtí las botas de bi y eran set o vut a cops de chapu y ban anjàgà totas las botas carré aball y alatrada y abia més de un pam de bi que asta ban abé de treura un maó del padris per que marchés, y bi y botas y mopblas carré ball que ban fe al foch al Pacetx.

Sortin de qui, ban anà a cal Farmí¹⁹ que es taba al carré de la Cuadra, y las portas eran tancadas y cop de picà y fora, y en ba pujà un al balcó y a cops de peus ba patà tots los bidres, y ba arribà ha ubrí y als de la casa ban se amatens a turnà a tancà y al cop y lúltim ba baxà y la casa ban ubrí per què y abia al Subirana y daltres de la junta y cridan sobre tot lordre y al popble cridà fora orda no miràban pas cuan ans feyan pagà y ells en sañalus diaris de que tot ya era guanyat y ells no y volian sabè res y al cap y lúltim ban entrà a dins y a desembrasà y fora, qui més podia trabellà. Y al Farmí ba surtí de casa seba ab als brasus astesus y pluran carré aball y es ba ficà a cal Bosch²⁰ del Pasetx.

Y la canalla trastus aball capa al altre foch de cal Es quius que era al Pasejs, y tan bé ban buidà un parey de botas, però del magatsem de darrera no en ban tuçà. Sortin de qui ban anà als esculapios asacà armas, y als cuadros de la reyna y tan bé als de la prasó, y als ban trancà amicas y als ban tirà al foch.

Sortin de qui ban anà a cal Trullàs²¹ que estaba ala Fombella y ha riban y ret dal molta jen però y abia una porta que tiraba tirus y al mun de ubrirla de que no se nimata un y ells se pansàban que dins ya bia jen armada y ban tirà dos o tres tirus y lo popble al sentí las descargas totom se ba ficà a dins y ban tancà las portas, a dintra feya po la gen que ya bia y cumènsan a roptra bidras que feya hurror al sentiru y a tirà mopbles dels bons que sen bist, y la criada es ba pusà al portal del seu quartu y cridan que no li tuquessin res della, y no li ban tuçà res, y baren fe al foch ala costa y un al Pasejs y un al daban de casa seba.

Y mentras als fochs anàban craman ban pujà de la Plaza una cumpañia de guàrdias reurals tots ab la culata cap per ball ab tots los majors cotribuyens ab armas y ban anà cap al Pacejs y allabòrans es ba temparà un xich.

15. Probablement es tracta de l'actual placeta de Saragossa.

16. Salvador Mallofré i Prats (Olesa 1816?-?). Teixidor.

17. Vicenç Esquiús i Graells (Calaf 1810?-?). Teixidor.

18. L'hereu és Jaume Esquiús i Payàs (Terrassa 1837?-?). Barber.

19. Fermí Carner i Colldeforns (Terrassa 1814?-?). Negociant de vi.

20. Probablement Pere Bosch i Curet, propietari, que habitava al capdamunt del carrer de la Font Vella.

21. Miquel Trullàs i Oller (Viladecavalls 1821?-?). Propietari. Alcalde de Terrassa del 1865 al gener de 1868. Va renunciar al càrrec perquè volia traslladar el seu domicili a Olesa de Montserrat. Mesos després també va dimitir de regidor.

Nota de las casas que es ban cremà als trastus

La collecta, a cal Dulén, al cox de la collecta, al Torras carnisé, y dugas carniseries sebas, al Dulén xich, al Mallufre, lasquius, al Farmí i al Trullàs.

Tots éran a randadós menus al Trullàs, però del Trullàs sen recordàban de cuan era er calda que bia fet moltas injúrias.

Los fochs baren cramà fins al bespra y en cara sor que ba ploura sinó tot lan demà y aguéran cramat, y la canalla lan demà binga esbarrià la sendra per beura si trubarían cap quartu, y sen ban trubà qui sapblus.

Lo escribió Juan Gurina
Tarrasa 17 de noviembre de lañ 1868.